الشمس ربّ الاطراف

پیام آفتاب

درجواب پیام مشرق و مغرب مرتبہ ڈاکٹر سر اقبال لاہوری و گوئٹے المانی

ازقلم

خاکسار میر کریم الدین برق۔ منشی فاضل۔ ایم۔ بی۔ ہائی سکول گوجرہ

ضلع لائل پور۔ پنجاب

(اسباق بر روحانیت و مادیت)

برائے مطالعہ احباب و قدردانان علم ادب زبان پارسی نوشتہ شد

سنہ ۱۳۴۱ ہجری المقدس

در مطبع وزیر ہند امرتسر۔ باہتمام بھائی بہادر سنگھ مینجر چاپ شد

بار اول — تعداد ۵۰۰ — قیمت ۸

نذر عالیجناب هز هائینس نواب صاحب بهادر والیٔ رامپور بالقابه

خلد الله ملکه و حشمته

اعتقادِ خویش با آقائے عالیجاه کنم | بارگاهش را بذکرے بر سر و چشمم نهم
مومنان را اینقدر امداد از او آمده | دفترے بوده که در تحریر ناید آں رقم
دوستان گفته کتابِ خود بکس معنوں کنی | در جوابش از زباں چیزے نه بیروں افگنم
هر یکے بر اعظم خود فخرِ مذهب مے کند | بارتیس ابن المثیبے من بسود آیدم
شانِ اثنا عشریه از ذاتِ تو در هند است | خادم و صاحبئے اهلِ بیت من نامت نهم
مرحبا خوش آمدی اے تاجدارِ رامپور | با دلِ خنداں مگر قربانِ نامت مے شوم
حبِ تو تسلیم شد از بس به شبیر و شبر | حبِ خود در تحفۂ درویش من آورده ام

پیش ازیں یک بار شعرم در جنابِ تو رسید | نام در دفتر نوشته افتخارے شد بهم
بود سنِ عیسوی با نوزده صد هشت آں (۱۹۰۸) | مجمعِ شعرائے سرکاری شده با صد حشم
هست امیدم که در درگاهِ تو باشم قبول | ایں کتابے را به پیشت مے کنم اے محترم

بسم اللہ الرحمن الرحیم

دیباچہ کتاب ہذا

عرصۂ ۵ ماہ مے گذرد۔ کہ دکتور شیخ محمد اقبال صاحب ایم اے۔ بیرسٹر لاہور را۔
خطاب "نایٹ ہُڈ" یعنی سر از طرف سرکار انگلیسیہ عطا شدہ بود۔ کہ بر آں تعلیم یافتہ
مسلمانانِ ہند متعجب ماندند۔ کہ دکتور صاحب را بہ ایں خطاب چہ نسبت است۔ چہ اگر او
یکے از شعراء قومی ہستند و علامہ مشہور اند۔ حالانکہ در معاملاتِ ملکی چیزے بہرہ
نگرفتہ اند۔ بر ایں خطابش شعراء ہند بکثرت خامہ فرسائی نمودند۔ کسے خوب نوشت
و کسے زشت۔ لیکن چوں در مشاہدہ نزد لاہور بدیں خطاب و دستانش پارٹی (جلسہ)
دادند۔ و بآں سر جان مینارڈ صاحب فنانشل کمشنر پنجاب کہ عالم علوم مشرقی اند
و سر ایڈورڈ میک لیگن صاحب حاکم اعلیٰ صوبہ پنجاب ہم مدعو بودند۔ جان مینارڈ صاحب
گفتہ بود۔ کہ ایں خطاب شیخ صاحب را نہ از پئے خدماتِ ملکی رسیدہ۔ بلکہ از خدمت
علم ادب فارسی و اردو کہ نمودہ۔ بہ صلہ اش عنایت شدہ۔ بآں روز شیخ صاحب
فرمودہ بود۔ کہ من یک کتاب پیغام مشرق مے نویسم۔ از آں وجہات ایں خطاب ظاہر
خواہند شدہ

ہمہ اہل علم را انتظارے بود۔ کہ آں پیغام مشرق چہ خواہد بود۔ آیا۔ خدمتِ قوم
یا تعریفِ سرکار۔ چنانچہ بعد از انتظارِ بسیار۔ دیروز آں کتاب را بدست خود دیدم
بر اول صفحۂ کتاب کہ تائیٹل مے نامند "و للہ المشرق و المغرب" مختصر آیت

قرآنی تحریر بود۔ و اندراں بزبان اردو۔ وجہ تصنیف رقم کردہ است [illegible]
تمہید کتاب نوشتہ است۔ کہ در جواب المانی شاعر گوئٹے کہ پیغام مغرب نوشتہ
بود۔ ایں کتاب را بجواب اش مے نویسم کہ مشرق را در ترقیے روحانی درنگ نباید
کرد۔ چرا کہ دریں جنگ اعظم یورپ کہ چہار و نیم سالہ بود و در سنہ ۱۹۱۸ء ختم شدہ
بود۔ از بیہودگیے دعوئے مادیت سلطنت روسیہ و المان برباد شد۔ واللہ مے
نویسد۔ کہ انجام مادیت تنزل است۔ کہ ازاں سبق ترقیے روحانیت حاصل مے
شود۔ حالانکہ "ہر کمالے را زوالے" مقولہ معروف است۔ بدیں تخصیص روحانیت
و مادیت چیزے نیست۔ و ہمیں طور راہ و رسم قدرت از آغاز آفرینش جاری
ہستند۔ قومیکہ دیروز در مادیت یکتا و معروف زمانہ بود۔ امروز در قعر مذلت و
گمراہی افتادہ است۔ و گروہے کہ امروز در روحانیت کمزور است۔ فردا بہ معراج
ترقی سرافراز خواہد شد۔ ڈاکٹر اقبال صاحب در فہم خود۔ نتیجۂ جنگ عظیم مذکورہ
را بر محک ادراک خود بخوبی نہ فرسودہ است۔ ما مے گوئیم۔ کہ جنگ عظیم یورپ علوم
و فنون و مطلق العنانیے مغرب را خوب برباد ساختہ۔ و اکنوں آوازۂ حریت
و آزادی و مساوات و حکومت جمہوری مے آید کہ ازاں سبب موجودہ شورش
عالم برپا شدہ است۔ ڈاکٹر صاحب مذکور "پیام مشرق" خود را بنام نامیے
جناب غازی امان اللہ خان والیے کابل خلد اللہ ملکہ نامزد کردہ است
مگر افسوس کہ در آغاز کتاب خود بسم اللہ شریف ہم رقم نہ نمودہ۔ و نہ حمد باری
تعالے و نہ نعت حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم نوشتہ است۔ کہ لوازمۂ شعرائے
مشرق است۔ بلکہ آغاز کتاب از قصیدۂ امیر صاحب ممدوح افتتاح کردہ است

و بعد ازاں غزلیاتِ فارسی و رباعیات وغیرہ دیگر جمع کردہ۔ کہ بسا اوقات در روزنامجات اردوئے پنجاب چاپ شدہ بودند۔ ایں نظم ہائے ہم چہ حقیقت دارند۔ کہ ازیں ہا نسبت بروحانیت ہیچ نیست۔ بلکہ بہ خودداری و معاملات سیاست چند خیالات دیرینہ ہستند۔ از دیوان ہائے گوئیٹے المانی و حافظ شیراز علیہ الرحمۃ بقدر دانہ خردل تعلق ندارند۔ چراکہ دراں کتب بحرِ امواج توحید رونمائی مے کند۔ مگر درایں کتاب چیزے ازیں خیالات ہم تحریر نہ کردہ است*

ما یاں از دوستے سخن فہم و نکتہ شناس پرسیدہ بودیم۔ کہ بخیال شما ایں کتاب پیام مشرق بچہ کے ماند۔ او جواب داد۔ کہ ایں فقط کار تجارت است۔ نہ کہ خدمت قوم مگر آں ہست۔ در الفاظ حسنِ تخیّل بخوبی ہویدا مے شود۔ در رسالہ صوفی پنڈی بہاء الدین گجرات پنجاب۔ شخصے چوہدری غلام حسین صاحب ایم۔ اے کہ مسودہ ایں کتاب را جمع کردہ بود۔ از بسیار زور و شور بر کتاب مذکور و ڈکٹور صاحب مذکور چیزے از تعریف نوشتہ است۔ کہ خیالات اقبال صاحب از آسمان ہفتم آمدہ اند۔ و کتاب نظیرے ندارد۔ مگر بقول شخصے صحیح "پیراں نمے پرند۔ مریداں مے پرانند" درست آمدہ۔ گوئیٹے کتاب خود را در پست حالتِ جرمنی نوشتہ است۔ مگر حافظ صاحب شیرازی در عین زمانہ امن کہ بخدمت پادشاہ وقت طفلانِ شاہ را سبق مے داد۔ و در غایتِ آرام و امن دیوانِ خود را در منزلِ وحدت از ہزارہا قسم استعارہ و تشبیہ مرتب کردہ بود۔ و ڈکٹور صاحب۔ در خاص عالم شباب سلطنت انگلیسیہ در ہند۔ دراں وقت نوشتہ کہ زمانہ شور و شر برپا است۔ وہر کسے دیگرے را از خود کمتر مے داند۔ نہ اصولِ حریت مے دانند۔ و نہ آزادی را قدرے مے دہند۔

ملکہ عادات نیکو و سبزِ روحانیت ہمہ مردماں فراموش ساختہ اند۔

کجا شاعرِ رنگینک قدرت۔ و کجا لسان الغیبِ شیراز و کجا حضرتِ ترجمان
حقیقت و وقایع نگاری جملہ کتابِ "پیام مشرق"، از ابیات سادہ و قلیل المقدار
و رباعیات و تضمین کلامِ شعرائے فارس نوشتہ شدہ است۔ و قیمت کتاب مذکور ہم
بسیار داشتہ است کہ ماسوائے امرائے دیگرے خریدے نتواند کرد۔ زبانِ کتاب مذکور
فارسیئے قدیم است۔ مگر کتابِ من پیام آفتاب۔ ہمہ در زبانِ پارسیئے موجودہ یعنی
زبانِ سادہ و سلیس نوشتہ شدہ۔ ناظرین خود تمیز خواہند کرد۔

صرف حسنِ تخیل مفید کار نیست۔ بلکہ امرِ فائدہ بخش این است کہ در دُنیا
ماندن و بودن را اسلوبے معلوم شود۔ و اولش از ذکر و اذکارِ روحانیت است
ذکر مادیت۔ من کتاب خود را برائے فائدہ عام و خاص نوشتہ ام تا کہ در دستِ
ہر کس بآسانی برسد۔ امید کہ طالبانِ حق و سخن فہمانِ ہوشیار این کتاب را بوجہ
احسن مطالعہ خواہند کرد۔" و ما علینا الا البلاغ۔

نوٹ:۔ من این کتاب را در عرصہ قلیل یک ماہ در عین موسم گرما نوشتہ ام۔
اگر غلطی شدہ باشد۔ انشاء اللہ تعالے طبع ثانی درست خواہم کرد۔

راقم خاکسار میر کریم الدین برق منشی فاضل
از گوجرہ۔ ضلع لائل پور پنجاب

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

در صفت ثنائے رب العالمین

بندۂ عاجز چہ داند از خدا / قدرتش محدود کردہ عقل را

اہلِ دانش مے کنند بس جستجو / چیزے از رازش نیارد رہ برد

ایں قدر داند کہ ماہ و آفتاب / از کسے ہستند اینان جلوہ یاب

در زبانِ خود کسے گوید رحیم / از عطایایش دگر ربِ کریم

بیشک او واحد حقیقی کارساز / بندگاں را رازق و بندہ نواز

آب و دریا و ہوا از حکم او / مے دوند سرگشتہ گویا سو بسو

انجم و افلاک از حکمتش مقیم / سِرّ اینہا کس نمے داند حکیم

ہر یکے گوید کہ من دارم خدا / لیک خالق از ہمہ گشتہ جدا

بندہ را واجب اطاعت بندگی / بہر ہم جنساں مروت مردمی

گر کسے داند کسے از حق خبر / کہ دیا بد ز داد و سپہر چوں ظہر

برق مے دانم کہ ہست و نیست را / مالکِ قدرت ہما دو پیش ما

در نعتِ حضرتِ رسولِ مقبول صلے اللہ علیہ وسلم

آں رسولِ حق محمد مصطفیٰ — گفت ما را ہست یک خالق خدا

رحمت و صلوات بر روحش مدام — آل را اولاد را کردم سلام

حق پرستی بود در غارِ حرا — در طریقِ معرفت شد راہ نما

شرعِ ابراہیمؑ و موسیٰؑ کرد وا — بت پرستی را نہادہ در فنا

لات و عزّیٰ سرنگوں از حکمِ او — کفر و شرکت دور شد از کو بہ کو

دور کردہ از عرب دختر کشی — بیوگاں را بودہ در خود بیکسی

راہ و رسمِ جاہلاں را در ساخت — اسپِ رحمت زود تر بر ظلم تاخت

حاملِ قرآں از فضلِ خدا — خوب کردہ صاف او را و ہدے

رونقے دادہ بے اسلام را — دینِ فطرت را علم شد رونما

در کلامِ پاک تعریفش فزوں — جا بجا ظاہر شدہ از راہ ہموں

کے توانم حقِ مدحش را ادا — عقلِ من کوتاہ و مدحش بے بہا

رباعی

ختم نبوت چوں رسالت بشہ آمدہ

دولت قرآں رسیدہ از لبی

ایں غلط است بعد ز نبی

ہر کہ دعوی کرد او است غبی

اولین ضیائے آفتاب

گر تو مے خواہی کہ باشی حق شناس	خالق خود را بکن خوف و ہراس
فرق باید کرد در حقِ دگر	آفریں گویند تا اہل نظر
در جہاں بسیار ہستند علم و فن	دست خود را سوئے حبل اللہ زن
ہم شریعت را بخواں از کاردان	تا بباشی جملہ از آزادگان
بعد ازیں کسب و ہنر باید ترا	رو بئے محنت بہ از دستِ گدا
ہر کجا خواہی روی آزادہ رو	از غلامی بدترین چیزے مجو
کن مطالعہ از تواریخِ قدیم	تا کہ سلطاں پرورت آید ندیم
در ترقی و زوال مردماں	قصہ ہا بسیار دانی از زماں
فکر خود را در تمیزے واگذار	واقعاتِ دہر را در دل بدار
بادشاہِ وقت آمد از خدا	حفظِ نسبت بایدت نورالہدے
تابع فرمانِ او باشی مگر	تا کسے شاکی نباشد بد ہنر
حقِ شہ باشہ باید زود داد	تا بہ نگرانیت گردد با مراد
برق باید آدمی را ہوشیار	امن و آسایش دہد تا کردگار

بعد از علم فکرِ روزی باید

علم چوں خواندی بہر روزی بیا — دست و بازوے خودت را آزما
زن بکن طفلاں بیار و خوب آر — ورستائیش بندگی خود را بدار
ہنر پیشہ شو نہ بینی از خطا — باز گویم زشت است رسمِ گدا
ہر کہ محنت کرد او مزدے بیافت — ہر کہ غفلت کرد روزی را بباخت
در پے کارے بصبح شو رواں — تیز تر باشی بباشی کامراں
گرچہ او روزی رساند ہر سبب — جستجو لازم تُرا اہلِ ادب
ہنرور از علم گر یابد کمال — ہیچ گاہے او نہ بیند زوال
نیک نیت در عمل در کار است — حق عیزاں گفتہ زہرِ مار است
بہرہ وافر بگیری از حلال — تا شود روزی مزید از اشتغال
چیز و چیزا بیت بدہ حق دار را — کور و شل عاجز ہم نادار را
ممسک و غافل مشو اے ہوشیار — چند روزہ زندگی را یاد دار
رشتہ دارانِ قہ بہی را بہ بیں — کن کرم بر حالِ ایشاں اے ذہیں
برق خوش پوش و بجو چیزے بدا — ایں نصیحت آیدت وقتے بکار

بیان در عبرت انگیزیِ روزگار

جنگِ یورپ را نمیدانی خبر؟ — پنج سالہا ماند در مغرب مگر
پانزده شاہان کرده جنگ را — فتنہ در دنیا نہادند بارہا
اکثرے مردم شده در وے ہلاک — ہندیان بسیار گشتہ زیرِ خاک
جرمن و ترکان بہم بلغاریہ — روس و اٹلی ہمرہِ برطانیہ
قتلِ پسرِ آسٹریہ شد سبب — صربیہ بدنام بوده است عجب
بلجیم برباد و در راهِ فرانس — روس مانده یک قلم در نحسِ حالش
آخر امریکہ بیامد در میاں — ختم کرده جنگ را آخر زماں
عبرتے گیریم شاید زود تر — جنگ بوده از زمانے بیشتر
چوں شوند اعمالِ مردم بد زبوں — خالقِ اکبر نماید یک فسوں
خلقِ دنیا را کشد زیر و زبر — از دو پاؤ خ جنگ یابی ایں خبر
دور شو اے مردمِ ناپاک دل — در زمیں انداختی از بس فتنہ
جرمنی بر طاقتِ خود غره بود — خوش ہمی در ساعتے کہ دنیا را ربود
علم و فنّش را بجُو برباد ساخت — در شکستِ آخریں خود را بباخت
در زوالِ آخری امداد ایں — آں خزانہا کہ گیرد نش زمیں
ہر کمالے را زوالے بیشتر — از عملِ ناپاک آمد در نظر
برق دیدی قیصرِ ولیم کجا — وارگشتہ خاک در راهِ فنا

بر حسن و دولت ناز نباید کرد

روزنامه‌ها نوشتند این خبر — بهر عبرت یک مثالی خوبتر

دختر شاهی به اطلی بوده است — پنج کس شوهر بسنش مرده است

خوبصورت بیشتر در ملک این — دیگری ظاهر نشد حالا چنین

هفت و ده ساله بعمرش چون رسید — اولین شوهر برای خود گزید

مرد و قدرت اعلی خدا — باز دیگر را گرفته از قضا

هم چنین با مرد دیگر چار بار — دل شکسته شد باین او جان نثار

بست در پیچ سه شوهر این زن شهید — جامه‌های ماتمی کرده بپوشید

وضع و صورتها چو دیدم بار بار — خوف حق طاری شده از هر کنار

قابل رحم است حالتی این ستم — دل فسرده مانده بیکس نازنین

حسن و دولت گر کسی را میدهد — زود باشد از زوال و اخذ کند

قدرت بیچون را داند کسی — نزل او بار دیده اندکی

شکر نعمت بارها باید ادا — فخر حسن و دولت ماند کجا

صبر باید در مصیبت بیشتر — قدرت حق در اندکس خبر

بر حق ز رحمت مکن شو را جدا — در توقع باشش دریای خدا

کنج عافیت چہ چیز است؟

کنج عافیت ندیدم در جہاں　　گرچہ من بسیار گشتم در جہاں

فکر روزی ایں چنیں بیکار کرد　　ہیچ نشستم بجائے پیش مرد

قسم درویشاں برائے نان اند　　گوشہ بگرفتہ مگر نادان اند

گر بہ پرسی از خدا خاموش اند　　بنگ و چرس و نشہ را مدہوش اند

خوب دادہ اند شریعت را عذاب　　در سماع و رقص دیدم لاجواب

نان ایں ماندہ بہ مہماں مے دہند　　ایں صدائے نان در دنیا کنند

ایں چنیں بسیار دیدم زاہداں　　دشت مسکن کردہ اند از بہر نان

در کتب پنہاں شدند شاید ولی　　راست مے گویم ندیدم متقی

گر تو خواہی از خدا فہمی ہراس　　اندکے ہر روز خود را خود شناس

کم خور و کم بیں و کم گفتار باش　　در تلاش حق کنی دل پاش پاش

آں زماں یکسو شدو کن بندگی　　تا رود از دل ترا افسردگی

گوشہ خلوت گرفتہ سجدہ کن　　با الٰہی در دعا را دست زن

از خدا با تو گوید توبہ گیر　　پیش او دعا چہ تا شکلِ ظہیر

برق امید است تا از لطفِ خدا　　از درش خالی نیائی اے گدا

حیاتِ جاوداں چیست ؟

روزِ محشر زودے آید پدیداں | جملہ پیغمبر بگفتہ یک زباں
گر نکوکاری۔ نکوئی پدروی | گر بدی کاری عذابِ جاں شوی
در عبادت خویشتن سستے مزن | غفلتے را از دلِ خود دور کن
پیشِ تو بینی نہ زر ماند۔ نہ مال | آخری ماند خدا است لایزال
خاطرِ خود دور دار از طلبِ زر | خدمتِ انساں را شو بہرہ ور
عاجز و نادار را ہیچے بکن | مال خود را در رہش ہا نہ کن
علمِ دیں را کن عبادت اے پسر | تا بعُقبٰے سرخرو باشی مگر
او گناہاں دامنِ خود دور دار | در چمن دل۔ تخمِ توبہ را بکار
ہم صغیرہ و ہم کبیرہ یاد کن | پیشِ رب بہ رقت نگاہے کن سخن
بر نمازِ خود نہ فخرت بایدت | بلکہ جان و دل بہ کسرت بایدت
رہنمائی کن مگر گم گشتہ را | تا خدا رتبت دہد روزِ جزا
سخت گیری۔ سخت گوئی دور دار | رحمت و نرمی کند صیبے بکار
لطف کن ہر دم بہ مخلوقِ خدا | با خدا باش ہر لحظے صفا
برقؔ ایں است مدعائے زندگی | ایں تنہا واجب مگر در بندگی

در بیان بیداری سحر

این شنو گویند مرغان سحر — زود شو برخیز ای غافل بشر

آفتاب آمد سر غفلت مکن — پا و دستهای به بستر کم بکن

آ بیا با ما بشو یک بندگی — یاد حق را وه بجست و زندگی

نغمه نواز برای خود بیار — حمد خالق را بسینه در گذار

زود می آید مگر روز شمار — تا چه خواهی برد پیش کردگار

تا عمل های تو میزانی شوند — اندکی بسیار پیشت آورند

لله ما که وارثیم پیغمبر و ولی — در پناه وش آمده هر دم فری

شکر نعمت ما مگر چندان کنیم — می کنیم آخر لبها بر خود نهیم

تو چه انکار احسان می کنی — شد فراموشت مگر آن مردمی

واقف اسرار پنهانی تو کی — همت سنج فضل ربانی تو کی

خوان شاه دین خود را بر ملا — نام او شد خدا - لیس الحمد را

قل هو الله احد ما را خدا است — لاشریک - بی نظیر بی انتها است

پس تو باید ذکر حق در دل کنی — سینه خواهی بپرور از کاملین

در ذکرِ شب خیزی

گر تو مے خواہی کہ باشم ہوشیار وقتِ شب ذکرِ خدا را یاد دار

تا کہ از آفات تو مصئوں شوی پیشِ حق فرخندہ و خندہ روی

بیں فلک را خوب از فکرِ نگاہ در شبِ تاریک انجم را گواہ

شاہدِ قدرت بتو جلوہ دہند در تجسس درسِ بے پایاں دہند

گاہ ثوابت بیں و گاہ سیارگاں قطب و ذو ذنب و دیگر بیکراں

شکل ہر یک آمدہ از بس جدا حال ایشاں خوب مے داند خدا

نظم و نسقِ قدرتی است رہنما تو بینداری شہاب از [illegible]ت را

کہکشاں پروین آمدہ بے مثال در شما[illegible]دہ را مجال

آں خدا ایں پیدا کیسے کردہ سما پیشِ تو ظاہر شدہ صبح و مسا

بندگی او بکن در وقتِ شب سینہ ات روشن شود ز فضلِ رب

جملہ دانایاں بگفت ایں راز را وقتِ شب آورد آید از خدا

ہست کس از بندہ ام امیدوار حاجتے دارد ببیں او بے قرار

من دعائے شب پذیرا مے کنم ہم گنہ بخشم و رحمت مے دہم

ایں سبب است او دلیلِ بے بدل رشتہ اش محکم دیگرا نے ذوالفضل

غرق در ویرانہ بہ آب [illegible] چند ساعت تو بگیر در راز جو

امتلائے شکم و نفس پروری

امتلائے شکم رنجے آورد ... بار ہا خواب پریشاں مے دہد
نفس را قابو بدار اے ہوشیار ... تا نہ گردی تو ہر ایسے ناں خوار
معدہ چوں پرگشت از بارِ طعام ... ایں سمندِ نفس باید بد لگام
جاذبِ سینہ نمی ذکرِ خدا ... ہمرواتِ شیطان باشد بے حیا
او صدائے خوف در جانت نہند ... فتنہ ہائے بعید پیش آورد
گاہ نماید باغ و گلہائے بہار ... گاہ مکانے بد فضا باہم قطار
و نہ اگوید بے بیں الطافِ من ... دستہ ارم باید با من سخن
پیروئے من بکن تو اے جواں ... تو چہ خواہے از خدائے بے نشاں
گر تو جانِ خود سپردی با خدا ... نفس را خالی بکن زیں ذکرہا
یادِ رب را ورد کن تو اے عزیز ... تا ز نورِ معرفت یابی تمیز
جسم خود را از غذا ایں سبک را ... دور دارے صاحبِ والا نشاں
روح مردہ مے شود پر خوار را ... طلبِ طاعت کے شود بیمار را
زیں سبب تو آب و ناں چنداں مخور ... مے تواں از بندگی زادِ بہ صبر
بر کم خوردن عبادت را سزد ... تا شود فی الفور راحت بہر مرد

رباعی

در چو سہ پنجم ز فطرت کس نخیز سہ کہ کیست
چو فراز دم بہ بینم ابنا اگر فاضل و علام
الحکمہ یا عاقی با لطف تو جان کی نیست باشی
ایں بیا ببینم با یہ کام بہ بیش کی نام

از روضهٔ تاج محل آگره چه سے توان خواند

گاه شنیدی یا که دیدی تاج را — شهرهٔ آفاق فخر آگره
ساخت این قبر را شاه جهان — بر سر جمنا وصیت دانشان
گفت بیگم این چنین تعمیر باد — تا کند با آسمان راز و نیاز
کثرت در و جواهر شد نثار — تا بماند دیر این در روزگار
باغ و گلشن خوب سے دارو بهار — صنعت دیرینه آید یادگار
در حدیث آمد که قبر عالی مناز — در عمل خود را نمائی پاکباز

بعد از مدت چنین این فخرها — خاک و آب و گل و باشند در هوا
این چنین کاری بکن اندر کارها — نام تو زنده بماند در بقا
چون همه عمرت به بدکاری گذشت — این عمارت ها چه سازند نیک بخت
ناتوانان را به روزی بکار ساز — تشنگان را آب ده بخشنده نواز
یا برائے رهروان مهمان سرا — کن عمارت نام تا ماند بجا
چاه و مسجد را به پل طیار کن — نام تو جاری شود در هر سخن
یا بنا کن مکتب و دارالعلوم — علم دین را نشر کن تا چین و روم
بر حق خدا ای زاد دیر راه خدا — در عمل کوشش و خود را کم شمر

قطعات

مشرق و مغرب دو همسر گر شوند
باهم یکجا در یکجا پیدا شود کا ہے یکجا
(ویلی کپلنگ انگریزی شاعر)

مغرب داند که من فلسفی ز قدرت آدم
مشرق فهمد که انسان آمده از پیر خدا
(مصنف کتاب ہذا)

نشانات حرکت و زندگی

مشرق و مغرب نه گفته بندگی — آفتاب آمد دلیل زندگی

گر نبودے آفتاب اندر جهان — اندکے بسیار بودے در نهان

جهل و ظلمت را بدان راهِ فنا — علم و حکمت را بخواں نورِ خدا

نور سے سازد جهاں را خوش فضا — جمله حیوانات را داده بقا

روشنئ مهر و ماه از ذاتِ اوست — از همه عالم همان تام نکوست

هستئ دنیا ز آب است اے سعید — زہ آرد آب از لطفش مزید

گرمئ خورشید بر بحرے دوید — شد بخار بیکراں بر کوه پدید

لعل و یاقوت از شعاعش آمده — گوهر و مرجاں عطائیش آمده

مشرق و مغرب شمال و هم جنوب — زیر و بالا یا کشت نیز حبوب

جسم و روحت از جمالش نور گیر — عقل و دانائی و طاقت بے نظیر

آدم و حوا نماندے در عدن — گر نبودے آفتاب اندر سخن

از کلامِ حق همیں است آشکار — بر رسولِ مجتبیٰ شد آں نثار

ایں بشارت دے بده نزدم بیا — مطلعِ انوار ربِ ذوالعلا

بر ترقی هم [illegible] گرفته از همیں — خوشه چینِ شرعِ ختم المرسلین

ربانی

[illegible]

هردم ذکر و شکر باید گفت

ذکر و شکر حق بکن ای کامگار — دین و دنیا تا بگیری استوار
نعمت های بیکران یابی مگر — زاد آخر این بگفت اهل بصر
چیزی از دستت بده با عاجزان — تا بحشر رنجه یابی ای جوان
شکم سیری کند خواب گران — او چه داند مفلس و هم عاجزان
دستگیر بیکسان باید ترا — هم پناه عاجزان شاید ترا
عاجزی کو نام الله را دهد — بهتر از شاهی که ملک خود خورد
تا ترا آید مساکین را بده — از پی نان ورنه گردی ده بده
دادن و خوردن قوی تر بندگی — شکر حق گفتن همین است زندگی
چون خدا دادت بدیگران هم بده — ده فراوان در حقیر و که و مه
نعمتش را شکرها باید مدام — لیک خود خوردن نیارد هیچ کام
گر ز خوان خود رسانی با فقیر — زود تر خواهی شدن نامی امیر
زر بده محتاج را مرد قوی — اندکی دیگر قوی تر می شوی
بعد دادن شکر هم باید ادا — بعد خوردن ذکر هم شاید روا
برق هر ساعت بخوان الحمد را — رزق وافر چون بداده حق ترا

۱

حریت و مساوات بقولِ پیغمبراں

کل مؤمن اخوة گفت رسول — این مساوات است یا زریں اصول

حسب و نسب خود نیاید بکار — هاں عمل صالحه مگر بهتر شمار

گو که حبشی آمده حضرت بلال(رض) — از عمل های نیکو شده پُر جلال

فوقیت و افتخار ارزد به هیچ — ورنه تا کے فضولِ خود مپیچ

تا توانی خدمتِ انسان کن — دیگراں را همچو خود احسان کن

یک جواں پرسید از حضرت مسیح(ع) — چیزے از تعلیم خود گوئی فصیح

گفت بهتر از همه تعلیم من — یاد دار اے مردِ دانا این سخن

هر چه خواهی تو سلوک از دیگراں — ذات خود را هم ازاں بهره‌رساں

گر تو عزت مے کنی عزت کنند — گر تو ذلت مے دهی ذلت دهند

بهترین اقوال را تصدیق کن — عقل را در فکرِ خود تعمیق کن

چوں همه انسان به پیدائش برابر اند — شرفِ ذاتی درمیاں چه آورند

این خودی را دور کن والتفات — تا که تو حاصل کنی راهِ نجات

بیں تفاخرها چه بر انداختی — جسم خود را قبلهٔ عالم ساختی

برق آمد خاکساری در جهاں — تا به آخر منزلت گردد گراں

زلزلهٔ جاپان

دوازده صد بود سن بیست و سه — ماهِ سپتمبر بد اندر که دهم

زلزله کرد ورق — چاپاں را خرابی [illegible]

ملک و دولت شد تبه از بیخ و بن — [illegible] هر دیار

[illegible] سر ز تو عبرت گرد جهاں [illegible] خوار

[illegible] بود ار دهد نام — در نقش خلق [illegible] تمام

کلام دہقانِ ضعیف با دخترِ خود در راہ

از پئے تفریح بر نہرے بشام — من نشستہ بودم دیدم بہ گام
روستا دختے وجیہ و زورمند — بر سرش بارِ گراں و ستمند

در پسش پدرش بہ دوری گفت ایں — جانِ من آہستہ رو یا شم قریں
گفت بابا نزد آ دیرے مکن — منزلِ ما دور ماند در سخن

تا ہیا شد دزد گیرد بار را — سختیے آید من لاچار را
گفت پدرش من نخوم خوف غیر — بر توکل مے روم حالا بخیر

عاجزاں را حافظ است اللہ وبس — شو رواں تا دیدہ یا بصل پیش پس
در جوانی بار بردم من بسے — دزد دیدم من ندر راہم کسے

ہر کہ حق غیرے گیرد بہ جور — زود از و گیرند قزاقاں بہ زور
دخترش از گفتِ او بیدار شد — قریہ آمد خانہ را دیدار شد

خوب گفتہ پیر مردے ہوشیار — تا توانی تخمِ نیکی را بکار
تا بدی نآید بہ پیشت اے پسر — ایں چنیں گویند پیراں باخبر

چوں بدی کردی زخود ہم ہوشدار — در بدل یابی سزا از کردگار
تا توانی بر حق احسانے بدار — تا بہ نقصانت نباشد روزگار

از اہل وعیال غم مدار

اے شدہ غمناک از اہل وعیال — تا کجا زیں ساں کشی ایں قیل وقال
عمر بہتر صرف کردی در محال — درد ہم آخر ز پیری ہم منال
قادرِ مطلق دہد روزی ترا — دست کوتاہی مکن اے اہلِ سخا
در کرم باید نہ کوتاہی کنی — زود باشد فکر را برہم زنی
گر تو دادی بیں دہد آخر خدا — او خزائن داشتہ لا انتہا
بخشش واحسان را ایجاد کن — تا نہ بینی در جہاں رنج ومحن
چوں شدی ممسک ز نعمت دور باش — در زمینِ شور دانہ را مپاش
از زکوٰۃ آمد فراوانی بہ مال — دِہ بقدراں نہ بینی تو زوال
باغباں چوں شاخ زر تقلیم کند — سالِ دیگر میوہ او اکثر دہد
چوں گرفتی از قضا خرچے بکن — با مساکیں دہ کہ خوب است ایں سخن
بندِ زر ناید بکارے اے پسر — عاجزاں محتاج چوں گردند زر
باز گویم بتکرار اے ہمام — دولتت را صرف کن ہر خاص وعام
تا بماند نامِ نیکت در جہاں — حاتم طائی بہ ایں شد بر زباں
بر حق ہمت را مدہ پستی تو نیز — یافتی از حق چوں بہ عقل وتمیز

رباعی

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

تحویلِ آیات قرآنی

الله الله این چه دور آید پدید — شد برائے قسم فرقانِ حمید

عالمان تحویل معنی مے کنند — مطلب آیات را یکسر خورند

این یکے گوید منم اہلِ قرآن — دیگرے آمد محدث بیش از آن

مطلبِ الله دگرگون شد ازو — فرقه ہائے بیحد و شد رونما

ہر یکے گوید که من بر راستی — تو چرا افتاده - در نار استی

صرف و نحوے را ہمه دانند یکے — مے زند او عقلِ کم - لافے بسے

قاضی و مفتی جدا معنی کنند — صرف گیری ہا بسے پیش آورند

قادری و احمدی و جنبلی — ہر یکے گوید - که من ہستم ولی

حنفیان چیزے دگر آرند پیش — دعوئے بے سود مے آرند بیش

قاری و حافظ بودے ہر زمین — این کلامِ حق نماند اے این چنین

ایکه قرآن را بخوانی خوب خوان — معنی و تفسیر خوان اے نکته دان

از برائے نفس قرآن را مگیر — از احادیثِ صحاح چیزے بگیر

کن مطابق قولِ الله و رسول — از بیانِ خود نه تو باشی ملول

بر حق مے گویم ز قرآن ہوشدار — معنی و تاویلِ خود را دور دار

بے حیائی دختران در شرقی بلوچستان

اکثرے دیدم بلوچستان را
هم بیا صحرا و ریگستان را

بیے کنم حالات مشرق رابیاں
دیدہ‌ام از چشم خود ہم‌ہائے چناں

دختران شد بے بپیں تانگہ رواں
تندے خواہند بسیار از رہرواں

دورسے تا خود و گویند ایں چنیں
وہ کہ من ہستم حسین و نازنیں

ایں چنیں حرکت زبے علمی بود
عفت و عصمت بہ باداں مے رود

گرچہ او بازی کنند از مسخری
آخر ایں کار آید بد تری

بے حیائی پیشہ کردن اختیار
ہیچ مذہب را نگے باشد شعار

حیرتے دارم کہ علما بے مجال
تاکنوں دارند ایں رسم محال

زیں سبب تعلیم دیں در دختراں
بود لازم مسلماں را انجمیاں

دور کن ایں رسم بد را اے ظریف
ریکہ تو تہذیب را دانی لطیف

بچگاں آوارہ مے گردند ازیں
طفل مے گیرد فواحش بہتریں

بچگاں را علم دیں باید کنوں
تاکہ بد رسمی نبیند از فسوں

دختراں از علم دیں بیدار کن
دور گردد تاکہ ایں رسم کہن

از پئے تمثیل برق آمد بیاں
چوب آخر بود ہمچو کماں

بادِ شمالی چہ خبرے دہد

مژدہ مے آرد سحر بادِ شمال — برگِ گل و گلشن کند بلبل مقال

سبزہ مے جنبید دِ حق نگر — مے دہد آبِ رواں ما را خبر
مور و ماہی پاکہ مرغانِ ہوا — مست مے گردند در یادِ خدا
ابر مے آید بجنبش ناگہاں — موسمِ گرما نہند پیشت نشاں
ایں ہوائے روح پرور جانفزا — کردہ ظاہر ہیں فضائے خوشنما
ایں دبستانِ جلالی را بہ بیں — با ملائک باش چیزے ہم قریں
گر خدا خواہی بہ بدن بر زمیں — اندکے ہر روز در خلوت نشیں
ہم بہ بیں یکدم گل و گلنار را — مرغِ تسبیح خواں و بس ہشیار را
تا ترا چندے بباید عقل و ہوش — مثلِ ہُدہُد یک زماں چیزے خروش
دور باشی زو داز مکر و ریا — نورِ وحدت تا کند سینہ صفا

خود شناسی بہتریں کارے بود — اندریں راز و بنا زِ حق شود
صاف دلِ با پاکیزہ جان و نیک شو — تا کہ بینی خالقِ خود رُو برو
صبح گاہاں رحمتِ خلاق بیں — از برائے سجدہ زیر آور جبیں
ہر تو یک ساعت خودی را دور دا — نورِ عرفاں را بہ بینی آشکار

اشارات بادِ جنوب به آدمی

این اشارت می‌کند بادِ جنوب　　　قلب را نی پیچ است و هم جیوب

موسم باران تمامی ختم شد　　　دال سیاه ابرے ہمے شود بکہ

وقتِ موج رونق و حالا چہ کنی　　　دیده شد از تو چنین مردافگنی

وقتِ آسایش نه خود پنداشتی　　　یک منزل را ہماں بگذاشتی

آں جوانی بوده با موسم بہار　　　وقتِ پیری از خزاں آمد شمار

در خزاں کشتی رسیده آید بکار　　　وقتِ درد و بدن سخت آید فشار

کن چرا از وحشت بیا باید ست لو　　　توبه و استغفر الله تو بگو

ہم بدرگاہ جهش شو سی امیدوار　　　تا نباشد مہلتے آید بکار

از محبت ہم ساعت بندگی　　　بهتر از شاہی و در آگندگی

چشمے از دوستست در خیرات را　　　تا قبولِ تو بود دست دعا

قادر مطلق اگر رحمی کند　　　چه عجب گر رحمتے و سخنے دهد

الغرض ہر وقت طاعت را بکن　　　در عبودیت شود حلِ سخن

خوب شد گر عبادت باختی　　　راهِ رفتن را چرا نشناختی

گیم شما این با و ندا　　　تا گواہی زود غفلت را گذار

آوازِ مغرب برائے صلح و آزادی

بابِ آزادی و صلح کرده وا — ولسن از مغرب بداده این ندا

هر فریقِ جنگ از خود دور رفت — صلح کردن را سخن منظور گشت

اکنون می بینم که رفته چار سال — آشتی کردن شده کارِ محال

هر یکی مکر و دغا پیشه شده — بین که روباه شیر در بیشه شده

هر مکان هم سنگی باشد قرار — هر یکی گشته بجائے خود خوار

شورش عالم طوالت گیر شد — راستی دانی که رحلت گیر شد

دور شد از هر طرف خوفِ خدا — راستی بگریخت و جایش شد ریا

هر کسی خواهد بلندی نام را — حقِ غیران خوردنش باشد روا

چون نباشد راستی در فعل و قول — آدمی افتاده در راه مثلِ غول

هر کسی را می کند غارت مگر — صبر چون کردی به انجامش نگر

برق می باشد که از خالق مگر — انتقام خوب می آید نظر

آوازِ کائنات چه می آید

این ندا گوید زمین و آسمان — حمدِ خالق را بکن وردِ زبان

نیک کاری کن که عمرت کمتر است — این فساد و شور باہم بدتر است

چند روزه زندگی هیچ است و پیچ — زودتر بگذار از راهِ اینچ و پیچ

صلح با بی انکساری را گزین — تا ترا باشد ز هر سو آفرین

بعد ازین آزادی آید بکار — هر چه خواهی کن به ملک ای هوشیار

برق آسایش ز دستِ خود بیار — راستی خواهی تو خود را نیک دار

از سفال ہم چیزے سبق مے گیریم

گل چو آتش مے خورد باشد سفال ۔ تو زبسیارے مصیبت ہم مثال

جام مے گردد بدست بادشاہ ۔ چوں خورد سنگے ۔ بگیرد ہر گدا

چوں گدا از دست خود بیروں نہد ۔ خاک افتادہ زمیں را مے رود

ہم حوادث را بگیرد او اثر ۔ سالہا افتادہ ماند بے قدر

بعد ہم ۔ صد سال مے باشد قرار ۔ ایں حکایت را بہ خاطر یاد دار

محنتے باید کنی حق را ثنا ۔ تا ترا حاصل شوند ایں رتبہ ہا

آدمی گر جہد نیکی مے کند ۔ در بلندی از فلک بالا رود

ور نہ او ماند گلے ناچیز تر ۔ بے بناید ۔ ہیچ کارے ای پسر

گر کند مردہ ۔ وقت را بیشتر ۔ در بقا ماند ۔ چو شاہے سر بسر

گر بود ہم نفس شیطاں چند روز ۔ گر کند حاصل صدائے ساز و سوز

زود مے باشد کند خود را ہلاک ۔ مردہ سگ بیکار ماند بر خاک

وقت مے آید کہ پیش حق رود ۔ نامۂ اعمال دست چپ کند

غم بخواہد خورد آں وقت شنیع ۔ آتش پر کردہ در دوزخ وسیع

بحق مے باید ۔ کنی ذکرے بکار ۔ تا بگیرے عبرتے از روزگار

ذکرِ دردِ شورشِ موجودهٔ عالم

شورشے افتادہ در عالم بزور　　ہر یکے نالاں ز دستِ ظلم و جور

این ہمہ دانند ما خود کردہ ایم　　ہر چہ کردہ ایم خود بد کردہ ایم

حقِ دیگر را یکے بخورد ز قہر　　وآں یکے دیگر کشد یک را بزہر

تا خورد حقش کند این غدر لنگ　　آدم از دستش او لیبا زِ تنگ

آسماں چو دید این گرد و غبار　　کرد آں آفات بر آدم ہزار

ہم شدند بسیار این فسق و فجور　　در غضب آمد مگر ربِ غیور

جائے آتش مے جہد جائے وبا　　مردماں از خوف شد شوریدہ ہا

ہندو و مسلم بجنگے آمدہ　　آدمیت را بہ یک سو داشتہ

مادر و دختر نفاق انداختہ　　با پدر پسرے جدائی ساختہ

بارِ عصیاں مے برو سوئے فنا　　از برائے این زمیں جنبد ز جا

بیں رعیت تنگ کردہ بادشاہ　　زیں شرارِ شیطاں مے جوید پناہ

حکمِ مذہب دور افتادہ ز ما　　خود پرستی گشت کردہ جا بجا

گر ہمیں جاری بماندہ راہ و رسم　　غرق خواہد شد دگر دنیا بہ قسم

برق رحمت خواہ از طرفِ خدا　　بیں کہ روزِ حشر شاید شد بپا

رباعی

انتظامِ سلطنت باشد خراب
بادشاہ را [illegible] عشق شود
از فساد و رنج و غم پیدا شود
ہر دمی بر قتل [illegible] شود

حیرت انگیزیٔ فطرت

گاه گاهے باشد که فطرت یک قلم — مردمان را حیرتے آرد بہم

این خبر اخبار اکنون داده است — دخترے ده ساله طفلے زاده است

اے عجب دختر ہم گنگ است و گم — چیزے از صورت ندارد نطق و ذکر

اے چنین کس بے حیا در خلوتے — شہوت انداز و بخفیه بے کسے

طفلکے زنده بہ خفا در رفته است — پرورش سرکار خود بگرفته است

تا نباشد ضایع این بچه شود — آخرش بینی کجا کارش کشد

پیشتر زین سالہا دیدم یکے — دختر دیوانه داده با کسے

نیک و بد را او نے پنداشته — بہر زر لخت جگر بگذاشته

گفت خلقت چه پدر فرزانه است — مرد دانا است و زن دیوانه است

ماہے گذشت این آمد خبر — او ز مجنون یک بزاده پسر

در تعجب بودم و گفتم خدا — ہر چه مے خواہد کند اے مرحبا

سفر کردم از وطن ده پنج سال — این حکایت شد فراموش از خیال

آمدم واپس چو اے اہل نظر — حاملہ تحصیل خود دیدم پسر

برحق چه گوید طبیعی این زمان — تا کجا است این زمین را آسمان

بیان در مطالعۂ ہستی

ایکہ در دنیا رسیدی - خوش بیا
باز چو رفتی - آتش کن صفا

زادِ راہ برگیر - و دو نیکی بہ پا
تا نگیری شرم در پیش خدا

نیست بودی - ہست کردہ مرترا
چوں بمیری - زندہ آئی در جزا

گر گنہ گاری زیادہ از حساب
تو گرفتارے شوی سوئے عذاب

بعد از تکلیف در جنت روی
گر کنی اللہ - اللہ یا نبیؐ

در ہمہ عمرت بعصیاں ساختی ز
عاقبت دوزخ ہمانی - باختی

غور کن آبا و اجدادِ خودت
شوکت و شانے بایشاں چہ بُدت

عاقبت در خاک رفتند اے عزیز
تو روی ہم پاکے ایشاں - بانیز

خالقِ خود را مگر واجد بداں
لا شریک و لامکاں او را انجاں

مے کند پیدا ز قدرت او مگر
باز پیدا اند بحکم خود دگر

باز پیدا مے شوند ہمہ مردگاں
جمع یک جائی شوند ہمہ رہروں

در جہاں نیکی بکن ہشیار باش
در محبت کردنش بیدار باش

بادشاہی و بلندی ہیچ است
ویں خرابی است و راہِ پیچ است

برقؔ گر خواہد خدا بہشت شوی
واجبت آمد - کہ خود بہتر شوی

گر بکامم سخت باشد رحمتِ تو برتر است
در پریشانی بدیدم - راہِ تو بہ بہتر است

چوں شدم نادم - مگر رہبر فلانی شدہ

ہم بلائے پیشِ ہر من بدیدم کمتر است

ابرق

روز جزا مے آید

مرسلان دادند یک سر این صدا — زود مے آید مگر روز جزا

این بدن پوسیده ہائے در قبور — زنده خواهند شد مگر یوم النشور

نامۂ اعمال در دستت دہند — کرده خود را بہ پیشت مے نہند

ہرچہ کردی مخفی و ظاہر بہ بین — این ہمہ کارا ند - کردی بزمین

باش تو ہشیار - اے مرد ذہین ! — تا برآئی - در قیامت خوش جبین

تا توانی نیک نامی ہا بکن — در ثواب آخری باشد سخن

حق بنده و خدا را یاد دار — از عذاب قبر باشی رستگار

جنتے خواہی عمل گیری درست — دوزخے خواہی کنی بدکار چست

از گناہان زود خود را دور دار — نفس شیطان را بہ ذلت در گذار

از بزرگان و کتب سودے بخواه — مجلس شان رفتہ خود را ده پناه

پیش کم ظرفان مرو ہشیار شو — راحتے یابی بسے فرخنده خو

در فرائض خوب خود را چاق دار — شرم ناید تا ترا از روز شمار

فرق در حیوان و انسان بس یکیست — اندکے گفتم مگر این از بیست

بر تو مے آید - بہ روزے یوم دین — در فلک باشی - ملائک را قرین

موازنه تقدیر و تدبیر

تو نمیدانی مگر تقدیر را / عقل دادند تو بکن تدبیر را

گرچه قدرت می‌کند هر کار خود / تو نباشی یک زمان بیکار خود

دست و پایت می‌دهند چیزی نشان / عقل و ادراکت نماید یک جهان

این همه اسباب بر قسمت مزن / ای برادر خیز و چیزی خود بکن

گرچه می‌راند قضا کشتی بر آب / رهنما کیش آدمی شد ای جناب

من همی دیدم بآن جنگِ فرنگ / قوم انگلیسه رسیده چون به تنگ

پای رفتن ماند و هم راهِ گریز / جرمنی لاریب کرده رستخیز

لاید جارج گفت قسمِ تاج را / پای مردی باید ت افواج را

روی همت کرده خود را فتح داد / مردِ تقدیری به حقش سر نهاد

آمد امریکه زِ مغرب دو دتر / جنگ هیبت ناک آخر شد بسر

جرمنی بر فوجها عزت نمود / عاقبت برطانیه بازی ربود

بین فرنگان روبهری برپا ساخت / هرطرف افواج او هم ملک تاخت

خانه جنگی می‌شود در ملکِ او / بادشاه ولیم نه مانده روبرو

برق سکاری کن هذا راضی شود / در پسش تقدیر هم شامل بود

رشک و حسد کرا گفته؟

علم و دولت از خدا داده شود — بی خبر - بر رنج آماده شود

هر کسی را می دهد خالق غذا — پس حسد کردن بگفتند ناروا

صبر بر داد خدا باید عزیز — تا ترا مخلوق داند پر تمیز

از دلِ خود رشک را باید ربود — تا که از دیگران ترا زاید سرود

گر کنی محنت تو هم یابی مکان — کوششِ باید به اسبابش روان

از عداوت بد نظر کردن خطاست — دیگری را غم رسانیدن گنا است

گر تو خواهی علم تو گردد فزون — در مطالعه سعی کن از حد فزون

گر تو خواهی دولت و فرزند را — خدمتِ انسان کن اسے بے ریا

چو خدا راضی شود بهتر دهد — هر چه او خواهد میسر می کند

جهد کن بعدش توکل بر خدا — نیست ناممکن شود حاجت روا

در دلِ خود کن دعای صبح و شام — از برای برکت و خیرِ اتام

حسدِ تو کاری ندارد نیک بخت — پس چرا دل را کنی چندان سخت؟

مسلمی را عز و جاه برکت بدان — رنج کرده خود بجو نکبت مخوان

برق، گر تو زیردستی غم مدار — بعد چندی تو شوی غالب شمار

در بیانِ اعتدالِ زندگی

گر تو خواهی اعتدالِ زندگی تو مشو غافل ز کارِ بندگی

خدمتِ خالق بکن لیل و نهار در عبادت ناتوانی دل بدار

خدمتی باید کنی مهمان را یاد داری بهر حق احسان را

گر خورد مهمان به باشد بی نوا نان بده در دست او ای بی ریا

دوستت باشد به تنگی هر زمان یاد دار این نکته بی شک مهربان

در امورِ سلطنت دخلی مده دل به شر و دشمنی هرگز منه

تا توانی شور و شر با کس مکن راست رو و راستی گیر و سخن

علم آموز و عمل کن ای جوان تا به پیری خوش بباشی در جهان

دیگران را هم مدد در کارِ خیر کن که خویشاوندت آن جمله غیر

حقِ غیران را نظر کردن خطاست از ستم ماند جدا آن کس صوابست

محنتی از دستِ خود کن ای عزیز روزی ات حاصل کنی با صد تمیز

خیر و خیرات بده حق دار را تا توانی خوب راضی کن خدا

صحبتِ نیکان بگیری استوار از بدان بگریز چیزی غم مدار

بهرِ حق چون دادت خدا شکری کنا اول از خویشان سلوکی یاد دار

مثل

[illegible]

نصیحت دخترِ دہ بہ پدرش برائے منع فضولخرچی

در دہے ما دخترے تا کتخدا — بود دانشمند صاحب عقل و رای

پانزدہ سالہ بعمرے بود و بس — تا کنوں بر فہم او نرسید کس

شادیٔ ختنہ ز طفلے آمدہ — پدر او یک طائفہ را خواستہ

کردہ وجد و رقص را ساماں ہم — دخترے آمد بہ پیشش چوں صنم

گفت بابا ایں فضولی را گذار — در دلم تجویز گشتہ آشکار

گر بہ بخشی - بر تو ظاہر شے کنم — مطلب خود را بہ فہمت آورم

در جوابش گفت پدرش برملا — گو چہ گوئی دخترے پدر نثر بلا

گفت دختر بیگمم شیریں زباں — از طوائف بہتریں است غزل خواں

زیور و خلخال او آوازہ دار — ساعتے جنبش بردازِ دل قرار

شکل من ہیں دیدہ زیبی مے کنند — رقصِ ما طائفہ کہ بیند زر دہد

ہر دو ما خوشنود محفل را کنیم — دامن ما را بہ زر پیشت نہیم

دولتِ خانہ بخانہ آیدت — از فضول رسم چہ سے ثراہت ؟

گفت پدرش ایں سخنہا خوب ہست — لیک ترک رسم نا مرغوب است

حیف بر عقلِ چنیں کس آدمی — کمترے دارد قیاس و مردمی

مردِ ایں دخترِ ایام مدید — تا کنوں خلقت کند بادش پدید

برق ایں بعد است از وے یادگا — مے کنم بہر روح او رحمت نثار

عزت طبقهٔ لطیفه باید کرد

اولیا و انبیا از زن شوند　　شرع پیغمبر به خلقت می دهند

این همه مخلوق پیدا در جهان　　ظاهر آمد حق که از شکم زنان

احترام زن بباید مر ترا　　تا از و پیدا شوند اهل حیا

علم و تعلیمی بده در دین خود　　تا نگاه دارند خود آئین خود

جاهلیت آدمی را خوب نیست　　پیش دانا این سخن مرغوب نیست

در امور خانه باشند هوشیار　　تا ترا آسان نماید کار و بار

گر دهند تعلیم بچه در امور　　می شود اولاد صالح را ظهور

نان و نفقه را بده سستی مکن　　عزتے دنیا ندارد این سخن

شادی یکے دختر صالح کن مدام　　تا که بینی دین و دنیا نیک نام

مادران را عزت و حرمت بکن　　چون رضا خواهی مناسب این سخن

اولین آموز علم دین را　　بعد ازین خواندن نوشتن هم روا

بهترین زن است دانی هوشیار　　آنکه از اولاد گیرد نیک کار

بهترین مونس به سفر و هم حضر　　زن همیان تو همیشه اے پسر

بکن باید خوش سلوکی با زنان　　نیک نامی بایدت گر در جهان

در صفتِ ماہِ رمضان

ماہِ رمضاں را اگر عزت بدار — بیکساں را دہ طعام اے نامدار

در نماز و بندگی شو ہوشیار — در قیامت ایں عمل آید بکار

شکم خود را پُر مکن ہشیار باش — دہ مساکیں را بکثرت بار بار

سیر چوں گشتی خدایت شد جدا — چارپائی خفتہ را آید ندا

ایں خراب است خوابِ تو اے نوجواں — نفس را سیری مدہ از آب و ناں

بلکہ تو برخیز از بہرِ نماز — با خدا باید کنی راز و نیاز

آمدہ قرآن بر ذاتِ رسول — ہمدریں ایام با وارد اصول

عابد و زاہد تواں شد متقی — صوم را اگر مدعا داری قوی

در عبادت کن خودت را خود قوی — تا کہ داخل زمرۂ پاکاں شوی

گر تو ہستی سفرِ ہم روزہ رجا — ترک آمد واجبت بہرِ خدا

بعدِ واپس کن ادا فرضِ قضا — یا مساکیں را بدہ چیزے غذا

جملہ بیمار و ضعیف و ناتواں — شد معافی دار الحق اے جواں

گر بدارند خوب مے باشد صواب — ہاں مگر لازم نجے آید عتاب

بحق عید آمد برائے روزہ دار — نے برائے آں کہ شد روزہ خوار

رباعی

آدمی را حق بنا زد عشق [illegible]

چوں بہ نورِ حق شدہ [illegible]

ہر زر و درّت [illegible] بمدہ

[illegible] برابر [illegible] گزار

در توصیفِ ماهِ محرّم گفته شد

آمده ماهِ محرّم - کن قبول
سرگذشتِ دردناکِ آلِ رسول

کافراں کرده نه‌بند آبِ فرات
تنگ شد ابنِ علی والا صفات

بچگاں معصوم آبے خواستند
درجوابے تیرہا بگشاشتند

یاد مے آید چو سانحهٔ کربلا
یاحسینا مے کنم من ہائے - وا

قید کرده دختران بے خطا
شتربانے ساخته زین العبا

سوئے کوفه مے بردند با سبے پیاد
ایں مصیبت ہا چه کم اند یاد یاد

یاد داری آں ستم کرده یزید
صاف مے گویم که او بوده پلید

بیعتِ خود خواستے - از شاه حسینؑ
باعثش واقعه شده ایں شور وشین

آل و اولادِ نبی است بے ریا
پاک دراو صاف جمله باحیا

بندگیٔ فاسقاں رد کرده اند
گوئے در عالم ز رحمت برده اند

ہر دو اولادِ علی ایماں داد
مومناں را تحفه داد نه یاد

یعنی صد بار بر شمشیرِ لعین
او که مارا ساخته جسمِ حزین

یادگارِ واقعه‌ور مومناں نیز
تازه ایمانی کند با عز و شاں

روزه ہا دارند اہلِ خوف ازیں
عشرهٔ اول اجابت را قریں

آب و نانے مے دہند با عاجزاں
ایں عبادت شد برائے صادقاں

برق تازه مے کنم ایمان را
گر دہد برکت شہیدِ کربلا

ذکرِ تجارت و نفعِ حلال

سود خوری آفت ایمان است — گر بخوانی ثابت از قرآن است

ہر کہ مے گوید جواز سود را — او غلط فہمیدہ این بہبود را

سود خوری را بداں قسمِ زنا است — منع کردہ صاف از قسمِ گنا است

در تجارت بایدت کسبِ حلال — غلہ و پنبہ خریدن خشک سال

استخوان و چرم بگرفتن حرام — در تجارت نفع گو باشد تمام

قرضِ حسنہ گفتۂ اسلام است — انحرافش بدترین انجام است

گر خدا بیند قوم را داری بدست — قرضِ حسنہ تو بدہ اے نیک بخت

سود خوردن است کارِ مشرکاں — تو مرو ہرگز براہِ کافراں

مشرکاں را سود دادن ہم حرام — ہر کہ این کارے کند کارش تمام

دین را بہرِ تجارت رد مکن — تا توانی دیدہ کارِ بد مکن

گر کسے از سود گشتہ مالدار — عاقبت بینی کہ مے باشد خوار

از شراب و نشہ خود را دور دار — زین تجارت ہا بخوانی زینہار

غلہ را ہم جمع کردن ناسزا است — نفعِ سال و بیگماں ہم ناروا است

برق مے باید کہ کارِ نیک گیر — تا خدا اے خود بیابی دستگیر

دنیا به امید قایم است

گر نبودے از امیدت انتظار — زندگی را خوب کے کردی خوار

بهتر امید ـ سکار نیک است — زود مے باید که گیری تو بدست

هم کن ـ امید باطل در گذار — وقت را در غفلتے هرگز مدار

چند امید اندر دنیا بحال — یک ضروری راپده در دل مجال

چوں توانی کرد از غفلت دست — باید ت دیگر گرفتن زود چست

هفت صد امید ے باشد خراب — در خیالها مکن جانت عذاب

گر کنی نیکی توقع نیک دار — گر بدی کردی نیابد هیچ کار

فکر عقبے باید ت هردم ترا — تا ز زاد راه گیری برگ ها

این امیدت ها بے باشد تمام — تا وصال فقر گر باشی به کام

فکر عقبے باید ت هردم ترا — تا ز زاد راه گیری برگ ها

این امیدت ها بے باشد تمام — تا وصال فقر باشی به کام

فکر روزی آں خیانت باید ت — صبح گیری ـ شام دیگر شاید ت

گر ترا حاصل شود چیزے رزق — خود خورد ـ هم گیر دیگر مستحق

شکم سیرے خوت تا بید بکار — زندگے چند روزه یاد دار

برق امید خدا را پیش کن — او برائے رحمتش باشد سخن

رباعی

تو بر دوں همت کش علم پیدار بلند — زنه عقلت بنشش صد گره گویا زنی

پس چرا کامل شوی برخیز و محنت ها بکن — گر تو مقصود را حاصل کنی ای برقی

از نرگسِ کوہی چہ تواں خواند؟

سختی جانبهای نرگس را ببین | دشت و صحرا مسکنے کردہ گزین
موسمِ گرما چوں باشد تیز تر | در درون خود رود بیابید در نظر
خوب مے جنبد بہ نزد سبزہ زار | از تپش کردہ خودش را بیقرار
یاد مے آید ز کشتِ زعفراں | فرش خاکی را دہد عزت گراں
آب و شبنم را نہ پروا مے کند | ہمتِ خود را ز پائے خود نہد
گر تو مے خواہی کہ باشم در جہاں | نرگسی عادت بگیر اے خوش جواں
کارِ خود را بر توکل در گذار | کن ز چیزے ہم خودت را ہوشیار
جز بہ محنت تو نخواہی سربلند | پیش مردم ہم نباشی مستمند
در عمل ہائے نکوئی کن دوام | از ریاضت مرد مے باشد تمام
گر تو بگریزی ز محنت اے پسر | از توکل ہم نہ باشی بہرہ ور

حاجتِ مردم مدارا بے مہرباں | جان با فیہا نہ کردہ ناتواں
کارِ خود چوں مثلِ خود محکم بگیر | تا کسے را تو نہ دانی دستگیر
ترقی بر پائے خودت استادہ شو | بہترین جرأت الدین دیگر مہ چہ

محبت با بنی آدم فرض است

از بنی انساں محبت کن مدام ۔ تا شوی مقبول پیشِ خاص و عام

در عبادت لطفِ حق باشد قوی ۔ بہرہ ور گر از محبت ہم شوی

از محبت امتحانِ دوستی ۔ ظاہر اگردد بوقتِ مفلسی

گر ترا گیرند دستے از کرم ۔ بہترینِ دوستاں اند لاجرم

بے غرض گر مہر مے آرند بپیش ۔ تو یقیں داں دوستاں ہستند خویش

بعدِ مطلب گر عزیزاں بد شوند ۔ از دلیلِ ایں دشمناں کمتر نیند

از یتیماں ہم محبت بایدت ۔ با مساکیں رحم و الفت شایدت

دشمناں را از محبت خویش کن ۔ ایں چنیں گویند ہمہ اہلِ سخن

از درندہ اُنس کردن خوب است ۔ صادقاں را ایں عمل مطلوب است

تا کہ دررفتہ شود در زندگی ۔ رام کردن است اصلِ بندگی

بچہ از مادر بود مانوس تر ۔ گرچہ او آید بیروں صلبِ پدر

الفت مادر اسیرش مے کند ۔ اثرِ شیرش تا قیامت مے رود

خلق دنیا را محبت کن نکو ۔ عزت و حرمت فزود ہم آبرو

بہرِ حق باید ایں سخنہا یاد دار ۔ تا کہ آسایش فزود در روزگار

عجائباتِ فطرت

اجرام فلک در کار خود بیشمار اند

روح و ملک ہم از حق بیکار اند

آدمی اشرف کہ بر رہِ قدرت پیدا کا ہمہ

از جامِ ... یکی مست و ہم ہشیار اند

مکافاتِ عمل ضروری است

ہرچہ در دنیا کنی غافل مشو
این عمل ہائے تو آیند روبرو

کارہا مخفی کہ کردی یاد دار
پیش مے آید ترا روزِ شمار

آنکہ حقِ غیر را گیرد بہ جور
یا بگیرد از فریب و ہم بزور

حاکمانِ ملک گر باشند خبر
مے دہند بہتر سزایے زود تر

مالِ مردم را بہ چالاکی مگیر
ہم دریں دنیا شوی بدتر فقیر

سادہ رو آزادہ رو اے ہوشیار
یارِ عصیاں را بزودی دور دار

مردکے در خانۂ ممسک برفت
وقتِ شب مہمان شدہ اے نیک بخت

چونخفتند زر خانہ دار را
از زمیں برکرد او بہرِ دغا

بیشتر از صبح گشتہ او رواں
درد سے بگرفت زر در کمرآں

عاقبت گم کردہ راہے شد اسیر
حاملاں بردند پیشِ نیک وزیر

مال و زر از کمرِ او بر آمدہ
کار دارے غصہ ور برخاستہ

شد سزایے سخت او گمراہ را
عمر خود برباد کردہ در سزا

از مکافاتِ عمل غفلت چو کرد
پیش او آمد بدانی نیک مرد

برق در دنیا سزائے مے دہند
آنچہ باقی ماند در عقبےٰ کنند

راہ در بیم ظاہری نا بہ طاز
در فراقی ہم را ما سر فراز
چوں شود وسرت توفیق کارش
تا بنا شی پیش کس امیدوار

ثنائی

از قبرستان عبرتے باید گرفت

گذر من گاہے چو قبرستان بود — دل ز عبرت شد بہتر آگاہ نشود
اللہ اللہ مے کنم این دیدہ حال — خوف بسیار است با سفط مجال
یاد مے دارم ز رفتن زندگان — این چو من بودند ہم با عز و شان
حکم اینان مثل شاہان بودہ است — ہر یکے الحال خاک آسودہ است
من دعائے مغفرت پیش آورم — خود بخود زیں بیابد این سرم
در دلم آید کہ آخر تا کجا — بے نیازی کردہ من مانم جدا
روزے آید کہ من خاکے شوم — دیگراں آیند گریاں بر تنم
این دعائے است یا رب پیش تو — در قیامت نیک آیم رو برو
اعتقادے کردہ بر خیر البشر — خود تو برسم چو خنداں سر بسر
من نخواہم در رہ شیطاں روم — بلکہ در راہ حقیقت پے برم
چوں بدرگاہ تو آیم خوش شوم — از پئے نیکاں بہ جنت در روم
از گناہاں یا الٰہی دور دار — بندہ را در زمرہ خاصاں شمار
گر گنہگارم امید مغفرت — بندہ خالی نباید از درت
بہر تو در درگاہ او سجدہ کنم — قہرہا دیدہ بجنبد این تنم

رباعی

اتفاقے کن ز قوم ہنود مدام — تبلیغ کن افراد را از خاص و عام
در مصائب کن مدد حتی الامکان — تا قوی باشی نواے عالی مقام

بیکاری و افلاس

مفلسی آید ز بیکاری مگر ‏‏ محنتے باید کنی تا اے پسر

از مشقت راحتے آید فزوں ‏‏ بہر دولت این مگر آمد فسوں

سست پے منزل چه گونه طے کند ‏‏ در سرائے بستر راحت نہند

کار کن از دست خود چیزے بری ‏‏ گر نتانی کرده چه چیزے بدوی

گفت دانایاں که بیکاری خراب ‏‏ آخرش بیمارے باشد شتاب

از تہی دستی بہ یاد آتے مرد ‏‏ چیزہا دیده شرمسار بی مجو

دست داری ہیچ کن بہر غذا ‏‏ دست خالی مے شود آخر گدا

از در تو دیگراں گیرند شود ‏‏ گر تہی دستی چه ور خدا ہی رود

مفلسی بد تر بلائے در جہاں ‏‏ کس نمی پرسد برائے نیک ناں

بر تو عزت مے شود از دولتے ‏‏ این شود حاصل مگر از محنتے

خود اختیاری و ہمدردی

گر خدا خواہی خودت را ہیچ دار ‏‏ عاجزاں را خدمت باید گذار

در خودی بودن ز کثرت پُرشر است ‏‏ ہر که خود را کرد بہ تر، کمتر است

تا توانی کبر و نخوت را گذار ‏‏ تا ترا راضی شود پروردگار

دستگیرے عاجزاں شو اے جواں ‏‏ دیگرے بہتر ازیں کارے مخواں

از ہمہ مخلوق خود را کم بداں ‏‏ بایدت خدمت کنی از ناقصاں

بیکساں را خدمتے باید مدام ‏‏ تا شوی تو پیش خالق نیک نام

کثرت معابد و نمازی ناپیدا

بس عجیب و دردیست این جا آشکار — یک نمازی نیست و مسجد صد هزار

جاهل و نادان بوده پیشرو — بهر نان باشد امام نیک خو

نام الله هم نخوانند صحیح — قاضی و مفتی بیاید او صریح

ما به مسجدها بچه گو شد رویم — در پس نادان سران چون بهیم

هر یکی مغرور و جاهل سرفراز — همرهش کردن غلط رسم نماز

می ندانند گفتِ الله و رسول — در عمل زو هیچ نتوانی وصول

از عبادت جنگ نادان کرده اند — بی سبب تکرار هردم گشته اند

ترک کرده از خودی بین مسلمی — او چه میداند ز کار مومنی

معنی "بسم الله" را کرده غلط — او چه داند کار دین ای خوش نمط

زین سبب خود را اگر هشیار دار — کن نماز حق بخانه با قرار

تا کسی از تو نگیرد خرده را — پیش امامت چو آنکه آمد مرده را

زنده دل باید که آموزد قرآن — هم حدیث و فقه دارد بر زبان

از غلط تخویل خود را دور دار — هان رضای حق بجوای هوشیار

برقی، در کارِ شه بیعت شو صفا — در پسِ جاهل مکن تو اقتدا

مدارجِ ترقیِ دُنیا

اولیں کارے برائے دیں کن ۔ ایں ترقی بہتریں در ہر سخن

چوں شود دینت سلامت در نگاہ ۔ واں کہ حاصل شد فزوں تر پائے گاہ

بعد ازیں ہنرے بیاموز اے عزیز ۔ تا ترا روزی رسد از خوش تمیز

گر زراعت بے کنی ہمت بداز ۔ بہتریں حکمت ز عقلِ خود برآر

غلہ ہائے خوب در دستت بیار ۔ بعد ازیں گاوان و خر محنت شعار

از فضولِ خرچ خود را دور کن ۔ ایں ہمہ گویند دانایانِ سخن

آبپاشی را وسائل صد ہزار ۔ و وسہ دیناں گیر مرد استوار

ہم تجارت کن مگر وقتِ فراغ ۔ تا دلت غمگیں نباشد بہرِ داغ

شو سراسیمہ نہ بہرِ چاکری ۔ بدترین کسب، کسبِ نوکری

چوں شود دولت پیشِ توگراں ۔ دِہ بدیگراں ۔ خود بخود تو اے جواں

پادشاہی رست ۔ خود و آزادگی ۔ زر بجو ۔ حاصل شود آمادگی

ملک مے باید غریباں را بدہ ۔ بخششے خود را فشانی دِہ بدہ

جمع مے باشند صدہا مرداں ۔ پیشِ تو امداد دہ ۔ فریاد خواں

بر ترقی مہانی بکن ۔ اندازِ خواں ۔ نامِ تو شد پادشاہے حکمراں

آوازۂ ہمہ اوست

چوں شدم پیرانہ جوانی از بدن آمد بدا — وقتِ پیری آمدہ ہشیار شو اے غافلا

از پئے روزی سر آشفتہ ببیں اہلِ وطن — ساختہ سامانِ خود طیار آمد قافلہ

زادِ راہ طیار کن سفرے دراز آمد کنون — منزلے دار و طوالت پر خطر اندر راہ را

در عمل چیزے بکردی نامرادت آمد پیش — عمر خود را در غلط کاری کجا است انتہا

پیش رویاں گفتہ اند زودی بکن کامل شو — سست پے بودی کہ وقتِ آخری شد رونما

ایں فنا فی اللہ مقامے روبروئے آمدہ — ہستیئے ناقص گذشت و آمدہ راہِ بقا

ایں بدن نازک رود الحال در خاکِ سیاہ — کرمکاں خوردہ کنند از آب و گل کردہ جدا

برقؔ باید فکر کردن پیش از دستِ اجل — فرصتے را داں غنیمت یاد کن ذکرِ خدا

پردۂ غفلت دور ساز

ایکہ خود را ساختہ پابند در حرص و ہوا — تا کجا باقی بدبینیاں سرکش و آزادہ رائے

انتظارت مے کنند ارواح در راہِ فلک — شو کمربستہ کہ آ سفر آمد ایں صدا

کاروانان مے کنند آوازِ رحلت ہر سحر — نالہ و فریاد کردہ۔ دمبدم۔ بانگِ درا

رختِ خود بربستہ ایں طرحِ اقامت در سرا — دختر و فرزند اہلیہ۔ زِ خود ماندہ جدا

ہیچ کارے ایں نے آید تعمیرِ مکاں — یا غلاماں و کنیزک۔ پہرہ گر۔ خواجہ سرا

چوں شود چشمت بہ بستہ عالمِ دیگراں شود — ہیچ خواہی خورد زیں اعمالِ ناقص یا سزا

برقؔ شکرے مے کنم توفیقِ حق ہمراہ است — ورنہ کارم تا کجا رفتہ زِ بد کردار ہا

ترانهٔ آبشارِ کوه

اے عروسِ خوش لقائے آب دریا پیش آ
سبزهٔ زارت روح فزا دیده او بهائے پرفضا

من نثارِ تو شوم اے کوه کن شیریں ادا
چهرهٔ ماهتاب گوں لرزنده در نازک ادا

چوں ترا بیند انسان و پری جن و ملک
از سیاه و سرخ و ابیض سنگ خورده ضرب ها

واله و شیدا شوند دیده بهارِ دلستان
آب دریتی دیده افگنده رعب هول را

ایں متانت در روانی حورِ جنت را پسند
رشک خواهد خورد از خاموش ماندن زیرپا

صورتِ ارسال از دامانِ کوهی شد فزول
آبِ چشمه شاخها اند هم نشیناں دلربا

غنچه و گل هائے کوهی عطرافشانِ تو اند
با چنیں اسباب کردی خوب جانت را جلا

طائرانِ قدس مے آیند از عرشِ بریں
حمدِ حق بشنونده از آب زمیں صبح و مسا

ایکه تو هر وقت خالق را ثنا ها مے کنی
آمده الیاس و یونس کرده با هم دست ها

آهوئے مشکیں ز نافه از برے آئے چند
مست و خوش گردنده بر تو دیده ام صد بلا

خضر هم در آبد اری کمر بسته پیشِ تو
با سلیماں آمده بلقیس هم با صد ادا

مردمانِ دور مے آیند نزدیکت به دید
انبیاء "سبحان ربی" من شدم نغمه سرا

الله الله ایں چه منظر خوب و دلکش آمده
برزمیں از بهرِ تفریح آدمی را غم ربا

برق گو نا تیجر بدیدم دیده ام بسیار کوه
آبِ دریا یاد ونده پر لطافت خوشنما

از مورِ ناتواں چیزے بیاموز

چیزے آموزی زِ مورِ ناتوان — کارے آید ہمہ عمرِ گمراں

این نے دارد مگر آئین را ز — نے کند کارے بفہم و عقل و راے

در قطارے می رود با ہم نشین — از پئے محنت ہمیشہ ہم قرین

آمد و رفتنش مگر با قاعدہ — ہیچ حرکت ہم نشد بے فائدہ

گر برا ہے مردہ سے آید رفیق — مے کند اورا بہ قاسے خود غریق

گر شود بیمار ہمراہے براہ — حال مے پرسد ز بیتابی ورا

اتفاق مور ہم مشہور است — عقل پختہ است گو کمزور است

آں بیاموزی نصیحت ہم ازو — اتفاق و مہر را بس کردہ خو

اشرف المخلوق گفتہ مر ترا — کمتر از مورے بہ بینم ہر کسرا

جمع آرد مورِ دانا ایں جواں — تا خورد در موسمِ سرما نہاں

گرمی و سردی بدا ند مو ہیں — تو ہمیشہ اے بہ سستی جا گزیں

در کفایت داشتن چیزے بکن — محنتے آور مگر غفلت مکن

بہر دانائی بکن چیزے بدار — تا بہ سختی زود مے آید بکار

رباعی

چوں ہمہ اسباب روزی برگرفتہ انسان از زمین

پس بکن در انتظام بر زوال چیزے ہم یار یار

فاقہ ہا بسیار از در زمین چوں بیشتر از طرف کسان

نیست کاہل ماند و ہم آید بہ در رفتار

در بیانِ سختیٔ موسم گرما

موسم گرما بیامد۔ سخت آمد آفتاب ‌ ‌ ہر رگے را در بدن بنشاندہ پیچ و تاب
باد بیرون با ہوائے گرم آوردہ زبوں ‌ ‌ از جواناں دور گشتہ آب و رنگِ شباب
بعد از دو پہر گرما شے ورد در ریگِ خشک ‌ ‌ آبلہ کردہ ہمیداں ایں شدہ مثل کباب
از تپش لرزاں ہراساں ہیں جوانانِ چمن ‌ ‌ عشق تا ہیچ ہم شدہ آتش گرفتہ ہمچو تاب
آب با خوردن و بس کردن زِ امکاں دور شد ‌ ‌ برف و شربت تشنگاں را می نماید چوں سراب
از تپش آمد ہوا کردہ ہم شوریدہ سر ‌ ‌ ہر پلیدی پیہ آبی تشنہ سے مانند حباب
جامہ ہائے نرم گرمی را کشتہ آسیب وار ‌ ‌ تا چہ آید باد پلاس سخت اے والا جناب
زود سے خواہیم ابرِ رحمتش از آسماں ‌ ‌ آتش انگیز و ہوائے گرم ہا در خستہ خواب
چوں نوشتہ سے کنم تحریر بر کاغذ کنوں ‌ ‌ عرق ہائے مثل دریا مثلِ دریا ماندن کتاب
زندگی دشوار شد۔ احوال در میاں ہا ‌ ‌ قلمہائے گشتہ اند شورید لا جواب
ہم سے باید نمود صبرے ز حکمِ رب شہود ‌ ‌ آسماں ابر کثافت خوردہ آرد سحاب

رباعیاتِ واجب العمل

حبِ وطن

فرقِ ہندو و مسلماں دور زن ‌ ‌ تا بیابی راز از حبِ وطن
در تعصب تا مدہ ہرگز سخن ‌ ‌ در محبت باش گویا سر فگن

بیوگان

بیوگاں را دستگیری اے جواں ‌ ‌ ہست یابی مگر از آسماں
ایں سخاوت آمدہ لازم ترا ‌ ‌ تا رضا مندی حق بیابی مہرباں

خطاب رب العالمین بہ شاعر

نمیدانی خدایا کہ شاعر را چہ فرماید
ز فکر آں بیں ہمہ حالت کہ فکرت را بغیر آید

بگفتہ حق کہ خود شاعر شئے خواہد چناں کردن
کہ دیگراں را نصیحت گفتہ طرف خود بفرماید

گہے بر آسماں رفتہ تکلم با ملائک شد
گہے بر پائے خود ماندہ ضلالت را بپیماید

ازیں شاعر ہر انساں باش دور چیزے نخواہد کرد
نمے داند کہ عزت چیست و نکبت بیا ساید

اگر خود فخر زمین کردہ عبادت پیشہ او باشد
ہمیداں رحمتے زمین گرفتہ خلق بخشاید

کلامش سبزہ دارد آنکہ از من است وابستہ
کہ در بستان عالم بلبلے تقدیس آراید

بگو اے برق ناداں تو کہ امی شاعر ہستی
کلامت زینت باشد کہ کام خلق آلاید

غزل در جدائی و خاموشی

صبر من در ہجر تو اے یار ہیچ آساں نبود
مرغ دل بہ پرید و منزل را مگر پایاں نبود

فرط خاموشی بہ ہجراں جنوں پامال ساخت
رخ نمودہ رفتنت گویا چنیں شایاں نبود

راہ و رسم دوستی مجبور مے سازد مرا
در شب تاریک مرد ایں چنیں گریاں نبود

مہرباں را پاس داری ہر سبب لازم بود
در بسر عقل تو ایں نکتہ گو پنہاں نبود

کشتیٔ عمر رواں در بحر غم افتادہ است
ساحلے تا دیدہ را جز حسرتے ساماں نبود

گوشۂ چشمے بساکن عمر تو بادا دراز
انتظارت بیش ازیں اے جان جاناں نبود

برق شد سرشار در یاد تو جام بیخودی
مسکنت خو کردہ را گو صحبت رنداں نبود

نمود ظاهری

در نمود ظاهری خود را مساز — من ز حکمت وا کنم یک باب راز
ظاهر و باطن مگر یکسان کن — تا ترا گویند مرد پاکباز
برق باید راستی در هر سخن — ترک دم بازی بکن بهت دراز
از خوشامد راستی مانده بعید — دار خود را ا[illegible] نیاز

خودنمائی و کبر

خودنمائی مے کنند کم مایگان — گر تو دانائی سرافرازی مکن
گر خداداد ت سرافرازی نکوست — انکساری زایدت قدر و سخن

چیستان یا سایه بان

جامهٔ پیچیده بر تار حدید — موسم سرما بکنج آید پدید
لیک در گرمی و باران آمده — دوستے راحت رسال بر جدید

جیبی ساعت

دیر شیشه سوزنے سرخ و سیاه — جنبشے دارند گر داری نگاه
گر بداری شوق در تقسیم وقت — گیر آن را ده به جیب خود پناه

اللہ تعالیٰ بر کسے فواحش اجازت نداده

یاد داری این سخن مرد صفا | لا یامرکم اللہ بالفحشاء
هرچه کردی طاقت خود را شمار | فعل مختاری ترا آمد هزار
کی کند خالق چو نیکی را پسند | خوش بدی را که کنی ای هوشمند
گر بدی را حکم بودی در جهان | هم نبودی حشر و نشر بندگان
گر تو ایمان آوری روز شمار | از بدیها خود همیشه دور دار
از زنا و مکر هم پرهیز کن | در نکوئی هاست چو راه سخن
هست در دنیا مکرر رسم عام | می کنند دیباه کار بد مدام
کس نگوید که این کار است بد | عالی رتبه می روند آخر به پست
کارها می بد چو کردی هوشدار | این همه بینند ملکها و کردگار
روز محشر آید که هیچ باشد حساب | آنچه کردی پیش آرندت کتاب
در عمل باشی تو هشیار شو | از بدی هر وقت تو به باز جو
این همه حشمت ترا در کار نیست | دین همیشه کم مبے بازار نیست
عاقبت در قبر می آیم مقیم | از تو پرسد کارها رب رحیم
هر قدم کار نیک با آید بکار | از بدی بگریز تو ای هوشیار

عمل رودِ عزت و شوکت

عزت و شوکت برائے شاہ است — زیب گیرندہ نہ ہر گمراہ است

آدمی باید کہ در سادہ لباس — در دلِ خود داشتہ خوف و ہراس

بندگیٔ حق کند ہر صبح و شام — حق مردم را بجو آند - فضلِ عام

مشرک و مومن بزیرِ حکمِ او — کار دنیا نے کنند اے نیک خو

حافظِ ہر قوم آمد بادشاہ — تا مذاہب را بباشد زو پناہ

رحمت و انصاف پیشہ گر شود — لاجرم آوازہ اش بیرون رود

گر کند جور و جفا و شہ چیست — راست گوئی - آخرے گمراہ کیست؟

کن رعایا کہ خوش کہ ے باشد فرا — ورنہ در مملکت بود فتنہ ہزار

علم را در ملک خود جاری نما — تا کہ باشد عقل را راہِ صفا

عاقلاں در ملک چوں باشند نشر — چیدہ چیدہ را و دیر خود بگیر

ایں ترا امداد خاطر خواہ دہند — جور و فتنہ ملک را بیروں کنند

زندگی باید بہ راحت در گذار — مردماں را در عدل یکساں دار

گرم کن ہر وقت کارِ دین ہا — تا ترا راضی شود قادرِ خدا

برق مملکت ہم شود آباد تر — زود بگریزند بلاہا - شور و شر

دست گیرئے عاجزان

شل چو می بینم چو اسم باختہ آید دلم — پس بصد "الحمد" می گویم مکرر [illegible]

جسم من در شد رستی می نماید خوش نظر — دو لتے دارم فراواں مال فرزنداں جدا

شکر بسیار است از مالک کہ دادہ عز و جاہ — لازمم آمد کہ بدہم چیزے خوردن عاجزاں

می کنم آواز اے مسکیں بیا حالت بگو — تا ترا بہر غذایت می دہم چیزے زخواں

رحمت اللہ آوازے دہد صد آفریں — ایں شکستہ را بدا لستی تم ادا نم چناں

دولت و اقبال تو باشد ز فضل من زیاد — تا بگیری دست ہر عاجز برائے ہیم ناں

دستگیر عاجزاں باشی بحمد ہر وقت یار — تا ترا نعمت رسد از فضل خالق بیکراں

آنکہ او دارد ز دولت بہرہ وافر ترین — گر نہ گیرد دست عاجز بدتر از مفلس بداں

کار نیکی دادن و خوردن گرفتن دست ہا — ایں عبادت افضل است ہر وقت کن اے کامراں

برقیؔ در دنیا ندیدم بہتریں لطف و کرم — نظم کردم من ازیں غافل نباشند مرداں

انتظار مرگ بہتر است

انتظار مرگ دارد ہر کہ آید از نہاں — غفلتے باید نباشد داں ز کار سرکشاں

ذکر مردن پیش آنہا گر کنی رنج آورند — می بگویند ہیچ پروا نیست گر میرد جہاں

مانمے دایم مردن حکم از حق می کنیم — وقت چوں آید برابر بدہ باید ہر زماں

جعفرؑ صادق بفرماید مومن یاد دار — چشم تو ہر وقت وا ماند بہر رفت جہاں

تا بہ غفلت عمر تو برباد آید سر بسر — کار نیکی ہم نہ کردہ باشی در دو جہاں

برقیؔ می باید ترا ہشیار بودن در عمل — تا شود روز جزا سوئے جنت مکیں در جناں

از موسمِ خزاں چیزے آموز

بیں ز قدرت آمدہ فصلِ خزاں — قدرتِ حق سبق دادہ اے جواں
چوں جوانی رفت پیری رابہ بیں — آں نماندہ ایں ہمے ماند چنیں
فکرِ فردا را بکن امروز تو — تا شوی در کارہا فیروز تو
فصلِ گل دیدی بہارِ جانفزا — ہم زن و فرزند و دختر غم ربا
وقت مے آید جدا از تو شوند — یا ز اول یا ز آخر مے روند
تو بمانی یکہ و تنہا غریب — غم زدہ بیمار ہم چہ بدنصیب
بعدِ گل بلبل نخواند اینچنیں — نکتہ را یاد داری ہم نشیں
برق آید یاد چوں عہدِ شباب — مے خورم افسوس با صد پیچ و تاب

از سرما چہ عبرت تواں گرفت

یک نصیحت موسمِ سرما دہد — ہر کہ دانا است عبرتش مے کند
جمع کن چیزے برائے روزِ سخت — تا نباشی پیشِ کس تو زیر دست
از فضولی حالتت باشد خراب — زود کردن خرچ را بینی عذاب
کس نمے خواہد ترا دادن عزیز — جیب خود پر دار اے عالی تمیز
روزِ محشر را اگر اسباب کن — زاد را ہم جمع کن اے خوش سخن
کارِ نیکی کردن و خوفِ خدا — خوش نما باید ترا روزِ جزا
تا نباشد منع آید درمیاں — آنچناں جہاں ما [illegible] اے جواں
مرگ مے آید بزودی یا دوا — کارہائے نیک را پیشتر گذار
برق موسم مے دہد اخبارہا — فکر باید کرد در [illegible]ہا

فرایضِ مستورات

فرضِ مستورات ہم کردم بیان ۔۔۔ تا نباشد نقص ماند مہربان
بہ بود تعلیم مذہب اولین ۔۔۔ تا کہ از اولاد آیند کاملین
در امورِ خانہ باشند ہوشیار ۔۔۔ محنتی و خوش سخن مہمان نواز

نیک و بد را خوب فہمیدہ شوند ۔۔۔ در غلط کاری نہ گاہے آں روند
با بزرگاں خوش سلوکی را کنند ۔۔۔ نیک نامی را فروغے در دہند
ہم کفایت را شعارے گر بود ۔۔۔ روز سختی را ذخیرہ ہم نہند
از ہمہ بہتر کہ در پردہ شوند ۔۔۔ چشم بد بیں را نہ گاہے رو دہند

گشت و گرد دیدن نہ کارِ بہتر است ۔۔۔ ہر کہ ہمچو مے کند او کہتر است
عزت و پردہ فقیراں را ندا ۔۔۔ از برائے سترِ خانہ ایں صدا

گر بیاموزند فنِ قابلہ ۔۔۔ در صحت باشند بیشک عاقلہ
جمع چوں باشند ایں اسبابِ خوش ۔۔۔ داں توقع خاطرِ احباب خوش
چوں نباشد زن بخانہ ہوشیار ۔۔۔ ایں چنیں خانہ نگر بدتر شمار

مرد چوں عالم بود بہتر بود ۔۔۔ زن ندارد علم او بدتر بود
برق گر قابل بیایند مرد و زن ۔۔۔ خانہ را مثلِ جنت داں سخن

رباعی

مونس و ہمدم ز زن بہ نباشد در جہاں ۔۔۔ غمزدہ شوہر شود از دیدنش راحت نشاں
شکل و صورت ہیچ کارہ نیست سیرت را ببیں ۔۔۔ ہم وفادار و مودب خندہ رو شیریں زباں

قطعات و رباعیات

مہماں نوازی

قسمتِ خود مے خورد ہر کس کہ مہمانت شود   چوں کنی نرمی و الفت بسکہ قربانت شود
ایں چنیں خدمت اگر مشہورِ احسانت شود   گفت اہلِ شرع ہم مضبوط ایمانت شود

پردہ پوشی

پردہ پوشی بہتریں آداب است   گلشنِ تہذیب زاں شاداب است
آدمیئے بے ستر بے آب است   پردہ کردہ گوہرِ نایاب است

شیریں زبانی

چوں زباں شیریں بود حکمت بود   تلخیٔ گفتار با تمکیت بود
در سفر ہم گنجینۂ دولت بود   در حضر ہم رونقِ صحبت بود

کج اخلاقی

عادتِ بد ہیچ کارے نایدت   صاف دل فیاض کم گو بایدت
تا کنی بیجا قدر و عزت زایدت   ومیدم اخلاقِ حسنہ شایدت

اِنَّ اللہَ عَلیٰ کُلِّ شَیءٍ قَدِیر

آیا وئے اسلام از شما ز تو نباشد   خوشنودیٔ حق ہم زپیاز تو نباشد
گر پئے محفلِ احباب ز ساز تو نباشد   ہر کارِ دنیا بہ تمنا و کہ ز تو نباشد
کند آنچہ کہ مالکِ قدرت کردہ   نہ کن آنچہ کنی تو او براز تو نباشد

فاتحہ بر قبرِ حضرت مولینا شمس العلما خواجہ الطاف حسین صاحب حالی مرحوم

بود یک سالم بہ پانی پت گذر — قبر حالی را بدیدم از نظر

پیش درگاہِ قلندر خفتہ است — نزد تالابے بمیداں سربسر

از دلم خواندم دعائے مغفرت — شاعرِ مشہور و ہم عالی قدر

شاخِ آہن جنگلہ کردہ بہ بیں — روضہ باید بہ نزہت با اثر

سفر را خواندم کہ رجحِ شاعر بیست — از قضا آمد میسر ایں مگر

من بگفتم حضرتِ سجاد را — آنچہ ہستند یادگارِ خوش پدر

سعدئ ہندی بجز اہد یادگار — مرقدش باشد نمودہ کروفر

بر ترقی بودہ و رونقِ اسلام او — از مسدس یا بدت داری خبر

خطاب بہ شاعر خودپسند و بدسیرت

در گلستانِ جہاں زاغ است و بلبل ہم صدا — زاغ مے گوید کہ من از بلبلے خوشتر نوا

بلبلے گوید کہ نیک و بد ترا معلوم نیست — آں ترا دادہ نشد بخشیدہ شد بر من جدا

تو بباغے یک شبے من بسیرے مے روم — دشت و صحرا را بہ بینم با مناظرِ خوشنما

سبزہ زارِ دلکشا ہم آبہائے خوش مزہ — با درختانِ ثمرور صندل و شمشادہا

من ز خوشبوہا دماغم تازہ مے سازم مگر — تو خوری بول و برازے استخوانِ مردہا

تعریف آبشار بطرز دیگر

ای آبشار دلکش قربان بہ رفتنت ام
نقصو بر عمر ربابیت - حالا بدیدنت ام

باد نسیم ہر طور کشتے بہ تو بدارد
شاید کہ از کلیمے ذکر شنیدنت ام

ہر وادیے وسیدت آبیے بتو رساند
ای دخت آب حیواں حیراں بہ مکنت ام

محبوب من ہم اینجا سودا انتظار بودہ
گلہائے یاد گلشن در دل بہ چیدنت ام

چندیں ہزار سیاح در سیر تو بیایند
دزنارہائے کاغذ در ہا بہ سفتنت ام

آمد ہوائے مشرق بر کردہ برق و باراں
مغرب بہم نشارت - عجبے بہ مسکنت ام

وقتیکہ طفل موسم - تبدیل جامہ خواہد
رنگے بہ کوہ بارند - الوان بہ ریزنت ام

نور سحر چوں بیتی حسنت صبیح گردد
انیک ملاحت شام وقت رسیدنت ام

جنت بہ سبزہ زارت نسکے خورد بہ ہر لحظہ
در خواب استراحی پائے کشیدنت ام

طائر بہ تو آیند - پرواز در گذارند
ایں رازہا بجملہ اینک ببدنت ام

لیلیٰ اگر بدید سے ہمہ شوخی اش برفتے
مجنون شب بہ ماہتاب در غم تپیدنت ام

شورت ہمے بگوید اے غافلان دنیا
ایں کبر و نخوت بیں - یکسر گذشتنت ام

ہمہ آہوان دشتی بہ جمال تو گرایند
نخچیر دلربائی من ہم بہ بستنت ام

پاکیزگئے رفتار - از آسماں گذشتہ
بالاتری منازل نازک جہیدنت ام

واللہ کہ ایں وجاہت آبیے دگر ندارد
از ریگ و سنگریزہ ہمت بہ بیزنت ام

اے برق ایں بیانت کمتر ز انوری نیست
تشبیہ سادہ کردی در سوں بہ گفتنت ام

موسم برشگال در هند بچه طور می آید

برشگال آمد هوائے گرم صحرا را ببین — خشک مے خواهد شدن الحال این فرش زمین

کشت هائے خشک را جن و پری کرده بستان — گرده باد ریگ با وحشت در آمد هم قرین

خشک نالہ ہائے کوہی صورت دریا شدند — شور و شر چنداں کہ آواز دہل آید ہمین

سبز خلعت کرده اند همه برگ ہائے دشت و کوه — سبزه زارکان ز گرمی خشک مانده تر ببین

آب باران سطح ارضی را گرفته هر طرف — نقشہ بحری نماید کشت زار بہترین

گر ببارد چند ازین سیلاب مے گردد عیان — غرق آبے مے شوند صدہا مکانات و مکین

این دعا است بارش متوسط باز و خوب است — ما ہمے خواہیم از دل رحم رب العالمین

جائے ہا بینیم خشک قطرہ باراں نبود — این صدائے تشنگی است طاقت را ببین

گر بود باران ز فضل مالک کون و مکان — ملک شد آباد راحت آمد و دعا کنین

مے شود معلوم خالق بر زمین راضی شده — از در و دیوار آید شکر نعمت ہا بہترین

اینٹ ہائے پختہ برائے بہار مے آرند ہمہ — مے خورند باصد ادائے گفتگو باہم نشین

چون شود این موسم خوش رنگ بر انجام نیک — موسم سرما بیاید بہر دنیا خوش جبین

از برائے راحت مخلوق چہ اسباب اند — بہر رسن و بیا عجبہا بازی کنان بین آن و این

مے شود آباد بے دنیا بہر جائے ز آب — آب بادائم عنایت باکہ رحمت ناظرین

انتظار آب خواہی برحق مالک را بدان — کارہا نیکو بکن تا فکر ماند دور ازین

در بیانِ دوزخ و بہشت

جنتِ دنیا بعمرِ خویش دیدم چند بار | در کنارِ مادرم گہوارہ بگرفتہ قرار

در طفولیت بہم عمراں گذشتہ روز و شب | خندہ و بازی کناں گاہے بخانہ گاہ کہسار

ہفت و دہ سالہ کہ بودم اہلِ خانہ ہم شدم | دختراں دو سہ شدہ آخر پسر دند بار بار

نوکر و چاکر بدیدم ہم کنیزاں خوش جمال | آخرِ کارم رسیدہ است اکنوں در زوال

تا چہل سالم گذشتہ ہیچ فکرے در نبود | صحت و رعنائی را دیدم شدہ بر من نثار

بعد ازیں دوزخ نمودہ شکلِ خود آہ و فغاں | مادر و پدرم بمردند با برادرِ غمگسار

صدمہ ہائے تازہ جانم را ملولے ساختہ | یک جواں دختر سپردم خاک از خستگی بخار

کس نمے داند خدائے پاک را اسرار چیست | گو زمین و آسمان شش روزہ گفتہ شد بنا

روح ہر انسان و حیوان حکمِ او بگرفتہ است | کس نمے فہمد کہ بعد از مرگ چہ باشد مدار

یک ہمے گوید کہ اینجا مے شود انصافِ فعل | دیگرے گوید کہ مے آید دگر روزِ شمار

ہر کہ کارِ نیک کردہ داخلِ جنت شود | جنتے باغے بگفتہ نہر و دریا ہر کنار

جنت ہا را قسم آمد از برائے کارہا | ہر یکے حسبِ عمل خواہد شدن دار القرار

آدمی اول بباغِ ایں چنیں پیدا شدہ | از عدولِ حکم بیروں شد ز امرِ کردگار

بعدِ توبہ گر کند ایں کارہائے نیک را | باز در جنت بیاید تا ابد گیرد قرار

فلسفی گفتہ کہ جنت نیست از قسمِ مکاں | در مقاماتِ جدا ارواح را باشد گذار

چوں نہ بیدا نہ حیاتِ روح رفتہ را قضا | حور و غلماں را چہ فہمد او بعقلِ مستعار

بر حق جنت ہا بدیدی در جوانی بہترین | دوزخے را ہم بدیں دورِ عمرِ خود اے ساہکار

درخواب حالات بہشت

یک زنے از خاندانِ با شریف — نیک بخت و پارسا از بس لطیف

زاہدہ عابد و عامل - متقی — دیدہ بودم در عبادت ہا قوی

مُرد او حکمِ قضا در عمرِ نو — بود در دنیا بسے پاکیزہ رو

در فراقش سالہا غم خوردہ ام — صدمہ ہا ہر جدائی بُردہ ام

در جنابِ ایزدی کردم دعا — باز فضلِ خود مرا شکلش نما

در شبے آمد - بخوابم خندہ رو — گفت چہ پُرسی بگویم دو بدو

عرض کردم مردنت بودہ گراں — ہجرِ تو مشکل شدہ بر خاندان

از مکانِ خود مرا واقف نما — چیزے از حالاتِ خود را ہم کشا

گفت در ہمپائے من اینجا بیا — تا نمائیم مسکنم بہرِ دعا

بود شاہراہِ وسیع و بس دراز — من پسِ او رفتہ بودم فکر ساز

قلعہ را دیدم مقفل پیشِ او — روزنے بکشاد و شد وارد درو

باغ و میوہ ہا کہ دیدم در میاں — ایں چنیں پہنا ندیدم در جہاں

سبزہ ہا نوخیز و انہارِ صفا — گلبن و اثمارِ شیریں بے بہا

آدمی دیگر ندیدم در عیاں — یا پرندہ ہائے خوش شیریں زباں

یک خموشی ہر طرف طاری شدہ — عقلِ من در درکِ ایں عاری شدہ

گفت مے مانم ہمیں جا اے جواں — باز ذکرم را میاری بر زباں

زود تر بیرون کناں در پا بیند — بعد ازیں در خواب نامد ہوشمند

بر حق از قرآں مطابق است حال — در دلم گذرد بسے ایں قیل و قال

حالاتِ بہشت زخوابہا

دخترم بوده بسے ہشیار تر — سیزده سالے گذشتش چوں عمر
مُرد از طاعون غم دیدیم ما — مادرش مجنوں شده از گریہ ہا
یازده سالہ ز قرآن و نماز — او گرفتہ اسقفے پُر از نیاز
گفت بابا - تو بگوئی ملّا ام — از نمازِ تو نہ گاہے دیده ام
گر نمازے را بجا آری خوش گذار — ورنہ تا ہم خود مگر ملّا ندار
سالہائے چند ہجرش بوده ایم — سر بہ توبہ - بارہا فرسوده ایم
او مگر در خواب مے آید نظر — عقل و دانش مے دہد از او خبر
در امورِ خانہ گاہے رائے دہد — گاه ز رنج و غم نہ خانہ بدرود
گفت بارے بخوابم آ لعزیز — گیر از اخبارِ من چیزے تمیز
خواں نمازت را کہ آیم باز باز — ورنہ فکرم را مکن چندیں خوار
بعد از مدتے بخوابم بدیدم — گفت بابا جائے دیگر در رسیدیم
زیں سبب گمنام بودم مدتے — در جدائی مے بدیدے رنج بے
سفرِ ما بوده دراز و پُر خطر — بر سواری ہا برفتیم زود تر
رنگ آں راحل شده مثل پلنگ — تیز تر از آں تک بے درنگ
آں سواری در ولم گشتہ رواں — یاد مے آید بزودی در دواں
مردگاں خبر مے دہند ہشیار شو — از مقام خود مگر بیبد ارشو
بے گناہاں را چہ روح سائر بود — تو سیہ کاری بحالت چہ رود
برق گیری یاد از اخبار تو — ایں ترا سبقے دہند سہرا رجو

قطعات و رُباعیات پُرلطف

عالمِ بے عمل

بے عمل عالم بود مثلِ خرے بر او کتب — کس نمے گوید کہ ایں خر عالمے باشد تما
آں نمے داند کہ بر پشتم چہ سنگین است چیز — خوش رود بر منزلِ خود چوب خورده صد ہزار

زنان بد اعمال

بد عمل زن دوزخے باشد بہ دنیا اے عزیز — دور ساز ایں بد عملے را اگر تو ہستی خوش تمیز
زن نیکن صالح ترا خانہ نظر آید بہشت — بدزباں۔ بد وضع را دیدم نیرزد ہیچ چیز

صحبتِ زنان فاحشہ

از زنانِ فحش خود را دور دار — صحبتِ ایناں بود چوں زہر مار
ایں ترا در دوزخے خواہند برد — یا بدنیا خوب خواہند کرد خوار

ازدواج لایعنی

شادیے بد وضع ہرگز خوب نیست — غیر جنسی ہم مگر مطلوب نیست
رنگ خوش ہم بہر ہر محبوب نیست — عادتِ بد۔ عمر کم مرغوب نیست
شوہرِ قابل کہ خصلت نیک داشت — زن نمے خواہد۔ کہ خوش اسلوب نیست

تباہیٔ خاندان زارِ روس منحوس

زارِ روسی بر حکومت فخر داشت — مسلماناں را بہ تنگی مے گذاشت

بود فرماں ہا کہ از پیتر و گرید — تا سہالین جزیرہ بر سفید

نصفِ دنیا را گرفتہ سرفراخت — آخرش خود را بچوں برباد ساخت

بر خراسان مشہدے حملہ نمود — حیلہ سازی کردہ در پوزش نمود

بر مکانِ پاکِ موسائے رضا — گولہ باری حکم دادہ بے حیا

مسجد و روضہ شدہ سوراخہا — دل تپیدہ ہم خواندہ این اخبارہا

او مگر نشنیدہ این آوازہا — دید قیدِ سخت۔ در سائبیریا

قتل شد فی الفور با اہل و عیال — در جہوداں آمدہ سلطِ کمال

لینن و ترسکی شدہ فرمانروا — ماسکو بگرفت جمہورے صفا

برقِ ظالم را نبودہ این خبر — مالکِ قدرت چہ مے دارد ہنر

بربادیٔ شہنشاہ کارل آسٹریا و قسطنطینِ یونان

حالِ قسطنطین و کارل را شنو — ہیچ گاہے راہ غفلت را مپو

در سوئٹزرلینڈ رفتہ بار بار — چوں رعایا را نہ ماندہ اعتبار

ہنگری آزاد با پود و پست — کارلے را خوب دیدم در شکست

بعد معزولی بہ قسطنطین چہ رفت — باز در یوناں رسیدہ تیرہ بخت

خود ہزیمت خورد از دستِ کمال — بعد چندے مُرد در راہِ زوال

برق عبرت بایدت زیں حالہا — سرکشاں را پیش آید از قضا

چند قطراتِ اشکِ حسرت - دربارۂ شمس العلماء
حضرت مولانا مولوی محمد حسین صاحب آزاد مرحوم گورنمنٹ کالج لاہور

یادست آں زمانہ آزاد رفتہ ایراں — تحقیقِ پارسی را کردہ ز خود خراساں

آمد ز راہِ کابل پیشِ امیر ہم شد — عزت کمال گرفتہ باہم از و بہ جہاں

آبِ حیات دارد - آئینِ اکبری را — قائل ہے سخنداں نیرنگ ساز و خنداں

دیدم بعمرِ آخر مجذوب گشتہ بازار — سنگے گرفتہ لاہور پیش و پس ز طفلاں

اے برقؔ حالِ آزاد چوں بر دلم بیاید — آہ و فغاں ز چشمم آید بروں زِ زاراں

قابلانِ زمانۂ حال در ہند بادشاہ نثر اردو حضرت خواجہ حسن نظامی دہلوی
و خدائے سخن اردو - نواب فصاحت جنگ بہادر حافظ جلیل حسن صاحب جلیل دکن

در جہاں لم آمدہ بس تحفے گراں — قابلانِ حال را ذکرے بخواں

بادشاہِ نثر خواجہ حسن اند — آں نظامی گفتہ احساں مے نہند

در تصوف رنگِ نو پیدا کنند — کمترے را بہ تنہی اکثر دہند

نظم گوئی ختم - بر حافظ جلیل — است در دکن مثالِ سلسبیل

جانشینِ خوب مینائی امیر — بر کلام او نباید حرف گیر

گر ندیدی نظم آں والا تبار — در سخن فہمی ترا ناید شمار

برقؔ مے باید ترا نظرے صحیح — تا خبر داری ز حالاتِ صریح

عارف حق شناس سر رابندرناته ٹیگور آف بنگال
انعام گیرنده یک لک روپیه نوبل پرائیز از سویڈن

از رموز معرفت مالا کلام — وان ٹیگور خوش سخن رنگین نام

بحر وحدت را به کوزه داشتن — تو بیاموزی ازو هر صبح و شام

برق در بنگال روحانی طبیب — درس روحانی کشاده شادکام

در زبان مغربی هشیار است — اهل مغرب را کلامش کرده رام

جنگ زرگری درمیان سرمایه دار و مزدور

خادم و مخدوم بودن بهتر است — باهمی تکرار جنگ زرگری است

زر ز محنت گشته پیدا از زر — مزد را باید بقدرت هم نظر

مالداران را کند نادار او — بیکسان را بے کند زردار او

برق باشی شاکر قسمت مگر — عدل کرده دور کن این شور و شر

رباعی

زور کرده فربهی شی مالدار

هر چه حق بخشد شکر حق درگذار

ای برق بیچاره چو خوردی غم بزار

زود بینی سر از آزار و گذار

در مناقب حضرت امیر المومنین شیرِ خدا حضرت علی المرتضیٰؑ

بعد از نبیؐ کلانِ ہمہ مرتضےٰ علیؑ — سرتاج جملہ اولیا مشکل کشا علیؑ
عرشِ بریں نشستہ است شیرِ خدا علیؑ — در حشر نیز آید یک راہ نما علیؑ
ابرِ کرم مجسم و بحرِ سخا علیؑ — در مخزنِ عطا است گہرِ بےبہا علیؑ
در علوم دین شدہ ختم مرسلین — بابش بہ بیں کہ آمدہ او فرد الحیا علیؑ
او سیفِ حق و بازوے شاہِ عرب بُدہ است — آمد بہ شانِ پاک مگر لافتیٰ علیؑ
بعد از نبی محافظِ حرم است بےخطا — الحق دُرِ عزیز ساکنِ غارِ حرا علیؑ
این راست گویمت نہ انصاف ہم قریب — ما ہیچ ختمِ انبیا بعد از خدا علیؑ
او بوتراب شاہِ نجف رہبرِ مومنین — در یثرب و بطحا است فرمانروا علیؑ
وقتیکہ بچہ آمدہ از شکمِ مادرش — گوید زبیں رسیدہ اللہ یا علیؑ
مادرے بیکساں و ملجاءِ سرکشاں — ہاں دستگیرِ عاجز و ہر بینوا علیؑ
روشن جلال آنہمہ از خاندانِ او — کہ دم نہ من جبالِ دیگر ما سوا علیؑ
عابد ندیدہ ام بہ سطحِ زمین کس — دانم بزرگ تر ز ہمہ پارسا علیؑ
ہر ذرہ جہاں ز علی نور یافتہ — روشن کنیّ کمال بہ ارض و سما علیؑ
اے برق چوں بگوئی نمازت قبول نیست — صلِّ علیٰ محمد و آلِ عبا علیؑ

رباعی

صاف نیت باید و ذکر دوال — تا دولت مضبوط باشد اے جواں
رہتی با خوفِ حق کن اختیار — تا ترا قائم بود نام و نشاں

در تعریفِ موسمِ دلپذیرِ بہار

عجب دلپذیر موسم بہار است　　که قابلِ دید رنگ ہر سبزہ زار است

غنچہ ہا و گل بخیابان در قطار است　　امروز شاید که پے لطفِ کردگار است

گل ہائے گلاب خورد و بر سرِ چشمہ　　بچشمِ غور ببیں رونقِ کوہسار است

بہر لطیفِ بوئے پودینہ و ریحان　　کہ فدا شدہ بر آنہا بلبل و ہزار است

بر شاخہائے نوخیز صدائے کوکو　　از فاختہ و قمری ز نازکئے منقار است

آبِ روان و خوش رنگ ہائے ماہی　　کہ بادِ نسیم ز شبنم پیران نثار است

شفتالو بر کردہ چادرِ سفید گل ہا　　پنبہ آشفتہ مثالِ برفِ [illegible] است

نوشگفتگی رسیدہ بہ روئیدگی ہا　　فرشِ سبزۂ مخمل بر سرِ ہر یکاندار است

مرغانِ چمن ز مسرتِ عیدِ بہار　　سخنانِ شیریں بر آوردہ سرشار است

سرما رسیدہ - بہ انجام چیز ایدل　　ہنگامِ سیرِ زنان و پیر و شیرخوار است

برق برخیز ز بسترِ گرم ہنوز　　بہ بیں چہ قدرت بہ درختہائے میوہ دار است

قطعات و رباعیاتِ دلپذیر

مکر و ریا

از ریا و مکر چون حکم خدا نتوان شکست — تو چرا از عقل خود جور سے کنی بر زیر دست
این شنیده ای کہ خود ہم پیش از دنیا زبون — چاہ کن را زود تر گفتند چاہ در پیش است

صبر در مصیبت

چون مصیبت پیش رسد - در امتحان ہشیار باش — در نکوئی کمر بستہ - خندہ خوش کردار باش
آن خدائے مہربان سختی ز تو خواہد برید — صبر ایوبی نظر کن - بیشتر بیدار باش

قطعہ

بے اجل مردن نباشد گرچہ بین قبل است از آن — گر تو دانائی مکن طلبے بلاہا را بجوست

خود غرض گیرد غرض را چاپلوسی کردہ یار — آنکہ مدحت پیش کند - لحظے بران نازان شود

بدخوئی

زشت خوئی پیشہ کند - انجام مرد ما خوار — آنچہ خود خواہی زغیران خود مکن لے نادان
راحتے برسان بہ دیگران تا کہ راحت آیدت — چون بدی کردی بدی آمد مگر تو غم بدا

در مدحِ مسلّم تاجدار جناب غازی مصطفیٰ کمال سپاہ سالار سلطنتِ عثمانیہ

جنگِ یورپ کرد بربادی بسے در جہان و مال
بالخصوصیت بہ ترکی آمدہ از بس زوال

شد مگر یک بارِ دیگر رحمِ ایزد مشتعال
صورتِ اسلام را دادہ ز فضلِ خود جمال

تا کہ ازین بحرِ شورش زود خود را بر کشد
یک دلاور سیلے را طاقتے دادہ وصال

تیغ خود بر کردہ یونان را ہزیمت داد خوب
از زمینِ انقرہ بین مصطفیٰ آمد کمال

ہیبتِ اسلام را بر پا کے خود آوردہ است
گو ریاست ہائے یورپ با عرب شد پائمال

کرد او شانِ خلافت را بہ استنبول راست
زود سے بینم ترکی را ہمان رفتہ جلال

گر کند دنیا ئے اسلامی حمایت این چنان
تا قیامت ہیچ ناید دین فطرت را وبال

مے کنم شکرِ خدا کو طاقتے دادہ بمن
مدح و تعریفے بہا در آمد بہ فال

در قلم آمد و ہم اسلام را عزت مزید
رقم آوردم بہ کاغذ یادگارِ خوش مثال

برقؔ چون خواہد خدا از لطفِ خود حافظ شود
سر نیچے آرند پا لا دشمنان را چہ مجال

رباعی

بر عالم علمی بیان [illegible]
قدرت خالق ز آدم دور است
جہل و نادان بعقل [illegible] است
[illegible] را طاقت [illegible] دانا [illegible]

قطعات و رباعیات

بیکاری خواری است

هست بیکاری عذابِ جان گزا
راحتے خواهی بجنباں دست و پا

مالکِ قدرت ترا دا دستِ عقل
کار کن - غفلت مکن اے ژاژ خا

تا زِ وشنت خیر و نیکی آیدت
تا کنارِ قبر محنت را فزا

نصیحت خانه بدوش به دختر

گفت در راہے یکے خانه بدوش
دخترِ خود را نصیحت کن بگوش

گرچه رفتن راه باشد خوب تر
ختم کن سفرت ز مغرب پیشتر

روزِ روشن گر گزندت هم رسد
پائے مردی و اعانت مے بود

وقتِ شب را نیست چیزے اعتبا
یا ترا دزدے زند - یا رنجِ مار

کرمک شب تاب

کرمکِ شب تاب در صحنِ چمن
در شبِ تاریک آمد نزدِ من

من بپرسیدم زحیرت نور چیست
گفت - رحمت کرده ربِ ذوالمنن

سالها محنت بعشقش مے کشم
دور شد آخر - ز من رنج و محن

او چراغ معرفت کرده عطا
نور ز طلبش نور آورد در بدن

بود و مانندِ صحرائی

صحبتی خواهی به صحرا در گذار / آبِ خوش منظر فضائی پُر بهار
نخلِ خرما را ببین با بستان / لالهٔ کوهی به شکل داغدار
سنبل و ریحانِ خود رو آمده / شیر و بزهائی دگاوی شاخدار
هم پرنده هائی خوش الحان اند / سیر قسما قسم و صدها سبزه زار
صاف بادی می وزد هر صبح و شام / زندگیِ تازه بین لیل و نهار
بند در خانه بماندن شهر چیست / سردی دگر دمی کند هستی خوار

سیرِ ریگستان بر نهر

لطف دارد سیر و گردش بر زمین / بر کنارِ نهر ریگستان ببین
گشتیم تفریح باهم کرده ایم / در نمازِ حق به جمع رفته ایم
چون بیاید گوش آوازِ اذان / من شوم در آب هم توحید خوان
چارسو خارِ مغیلان خیمه زن / پنج می آرد مرا یادِ وطن
گر میئی روزه بیسی زائل شود / غوطه در آبِ یخ چون سی رود
برف در آب کشاده غسل کن / راحتِ بسیار یابی زین سخن

موروثِ دینِ حنیف حضرت ابراہیم علیہ السلام

به دینِ فطرتِ خالق نظر کن اے دلِ غافل — به ابراہیمؑ چوں کرده عطائے کشف را کامل
ز آذر بود گو گرچه طریقِ پاک بے وا نسبت — بتاں را در کشیده او نشد پیش کسے سائل
مگر واحد خدا را یاد کرده بود در تنلال — کسے گمراه در حالات او بوده نشد حایل
گلستاں نارِ نمرودی ز اعجازش مکمل شد — که اسماعیل را بہر نذر قربان شد عاجل
رسولِ ما محمد مصطفیٰ آمد ز نسبِ او — ہماں شرعِ حنیفی و خلیلی ایم ما قائل
به مہماں کردن و بخشش نے آید مثالِ او — بیاموزی عملِ صالح ز کارِ او تو اے غافل
نمازِ تو نے باشد اگر نامش نہ گیری — به اسمِ پاکِ آنحضرت طبیعت را کنی مائل
ترا اے برق لازم است قدمش رفته می باشی — نباشد غفلتے کرده بمانی ایں چنیں جاہل

از حضرتِ سلیمان علیہ السلام حکمت و دانش آموز

حکمت و دانش سلیمانؑ را عطا — کرد خالق از پئے قدرت جدا
آمده ذکرش بقرآں در بیاں — گر تو خواہی بیشتر او در انجواں
یک وزیرش بود آصف برخیا — عقل و دانائی ز او آمد بقا
او زبانِ جانداران جہاں — واقفے بودند گفتند اے جواں
مال و زر بسیار فراواں داشتند — در کلام خود مثل بگماشتند
خوفِ حق را ابتدائے عقل گفت — در بسا لک عقل اینک نیک سفت
عزتِ مادر پدر ہم گفت او — تا درازِ عمر آید رو بہ رو
از زنانِ غیر محفل منع ساخت — اسپِ حکمت را بخوفِ حق نتاخت
بہر حق گر خواہی ز دانش بہره ور — خواں ز امثالش مثالے خوبتر

ہر کسے را وطنِ خود کشمیر است

وطنِ من در ضلعِ جہلم بہتر از کشمیر است
در ثنا گفتن فزوں۔ از حیطۂ تحریر است

قریۂ خوش منزل و پُر آب از تقدیر است
گوئی کہ با لٰہ ز جنت آمدہ تصویر است

کوہ تمرلا بہشتِ دارد دیدۂ سیرِ شوق ہا
چشمہ و فوارہ ہا آتش با عجب تاثیر است

آب بنوا نہرِ قدرت در جنوبش بیرواں
از معاونہائے جہلم این شمرہ تقریر است

نزدِ چکوال است بر مید اگر فتہ جائیگاں
این زمین و باغ سبزہ خوب دامن گیر است

چشمۂ سیدن قریب آ نیز نزدیکش کٹاس
در بہاراں میلۂ کوہی لباتِ ہا ہیر است

اینقدر خود رو گلابے خطہ مے آرد بروں
ہر خوشبوش بہ بیں۔ در قدسیاں تذکیر است

کشمش و انگور پیدا شد بہ انجیر و انار
سیب و شہتوتے کہ آید بر زبان تکبیر است

کیلہ و نارنگیاں با فالسہ آمد کثیر
خرمے خواہد کہ بخورد۔ پیشِ او تحقیر است

خربزہ۔ تربوز از ایران بہتر مے شود
میوۂ ہر فصل و موسم دیدہ با تکثیر است

راہ مسل ہا واں چوں بینی عقل و فکرت گم شود
در قطار سبز بر کوہ قلب خوش تسطیر است

آہن و سرمہ ز مشرق با نمک پیدا شود
ہم زغالِ معدنی کردہ بے تعمیر است

برقی شواہم حسینانِ وطن را ذکر کرد
یادِ شاں ہر لحظہ کردہ بیں دلم تسخیر است

موجودہ آثار قیامت

در خراسان زلزلہ آمد ز قہر کردگار
تا شود خلقت جہان مفقد بر نیک کار

آہ نگہ کن حال خستہ راد تربت حیدری
مردہ آدم از سیاہ بختی مگر تا سہ ہزار

گفتہ شد بر باد و صنایع ہم شدہ صد ہا مکاں
خلق بے باشد گرسنہ باختہ ہوش و قرار

در اطالی کوہ را تنہا ہم خندہ چ آوردہ است
لاوہ اش پس تلف کردہ گلشن و باغ و بہار

شورش عالم وبائی مرض ہم ایجاد شد
این نشانات قیامت را بہ بین اے ہوشیار

برف ہندہ و سالہا بر سر پیغاش رفت
اللہ اللہ این چہ آفت آمدہ بر روزگار

رباعی

ذر کردن مس نہ اکسیرے است
مے گویم کہ این غلط تدبیرے است

مادران کہ بچہ را آدمی مے سازند
مے گویند کہ این عجب تعمیرے است

رباعی

در عدالت معدلت دشوار است
ہر کہ بے انصاف است بیکار است

عدل بے باید ترا ہر وقت شاہ
خالقت از جور تو بیزار است

رباعی

از عطایش ذرہ مے تا بہ چو ماہ
از عنایتش پادشاہ گردد گدا

چون خدا ہست بزرگ است از این و آن
ہست خود رہنما در ہر گناہ

مالقات روحانی ترقی

تو را که حرص دنیا را فنا هم گر نخواهی داد — به آخر زود می‌بینی فنای را بجازی یاد
ترقی و تنزل کرده در صحبت متقابلین — مگر اسباب نیکی را به مطلب آوری ایجاد
اگر در الفت دنیا اسیری، هیچ قدرت نیست — مکانی که همین خواهی ز فکر خود شوی آباد
به دنیا هوش می‌باید به گفتن هم به رفتن پای — به بیهوشی گذر کردن، مگر روزی شوی برباد
نه دانایان محبت کرده از دنیا به وز بی چند — که آخر فخر خویش روزی کنندان را بپیاد
ز جسم خود اگر خواهی بیابی کار نیک ای مرد — وگرنه زیب و زینت در رزو دلی آورد ابداد
همین اعضای تو کرده جدائی از خداوند — ترا باید از اینها مطلب نیکو کنی ایجاد
مگر شیطان نمی‌خواهد ترا در دام آوردن — ز راه و رسم آن کاذب کشی خود را به جا رشاد
تمنای که گردد پیدا شود دلگیر خواهد کرد — گر هر کسی باید از حکم ادکان می‌کنند ارشاد
همانی برق گر بینیش مثال دشمن خونخوار — توقع است از ذات شوی قائم به ارشاد

رباعی

قول و قرار کردنت عهدیست مستقل — از جان و دل بیار که پخته زبان شوی
ایفای عهد کن که عزیزت جهان شوند — عزت بپاس دار که به اعلی مکان شوی

فوارهٔ کوهستان

آبِ چشمه از بلندی چون فرود آید زمین
لطفِ آن نظاره را چون من ندیده کس همین

اکثری گذرم بکوهستان بوده دوستان
نقشِ قدرت ها ببینم دیده ام چشم نازنین

آبِ صافی قطره قطره می پرد در جوش هوا
مثلِ الماس و گهرها سفته بین نازکترین

می کند آواز "سَر سَر" تنگچه سوراخها
سطحِ خود کرده مساوی زانست فرنج را آفرین

اهلِ بینش بهرِ تفریح و تماشا می روند
چند ساعت گفتگو هی می برود با آن و این

سبزه و گل می دمیده وها بی مرده حیات
آمد اینجا سیر کن پندی و هم ای همنشین

برق و در گرمی نوشتن نفس مضمون شد خراب
عرق آورده بدن بنجر بیارد بهترین

زرین اقوال مغرب

مشرق و مغرب

در خدا مشرق و مغرب شد محال او بجے دارد جنوب و ہمے شمال
بلکہ ایمان محبت آیدت ہست دردنیا محبت را کمال
اعتقادِ نیک و ذاتش بدار تا نہ بینی ہیچ گاہ روئے زوال
خدمتِ اللہ دان دین کار کارِ دنیا را نہ ختم است ماہ و سال
برقؔ بے باید انرا در حق شدن حق چوں دانستی بقا دارشد وصال
(ترجمہ از جان آکسن ہام)

سبق توحید از ٹینی سن

گل اگر باشد بدیوارے برستہ اے جواں از درز کشش مے بچینم ایستادہ بیچپاں
چوں کنم بر برگ و ریشہ اش نظر از جستجو مے شوم حیران عقلم میکنے گیر و باک
آب و شبنم را نداند و جائے این نازنیں باز خوشبوئے معطر پیش ویس شائیے کنماں
گر شوم ماہر کہ ایں اسباب خالق صرف عمرِ خود را سکار آمد یمن بد انم در جہاں
برقؔ بے گوید توحید یاد دار این نکتہ اش مینے توحید را ادمے کنہ بیچ بیاں

گفتہ بیرن گر کنم انصاف را خوب راضی مے شود بمن خدا
راحتے بایم نہ باشد انتہا است دنیا دار را او ہدا

شراب خانہ خراب

ترکِ شراب کن کہ امروز خدا شوی   خود را ز عمل بہ ہوشیار دار
ہر بدی کہ بہ دنیا آشکار است   منبعِ ایں ہا شراب خرابِ نابکار

(مسٹر لسپی ڈنٹ جانسن سیاح مغرب و مشرق)

مستقل مزاجی

اظہارِ تکلیف مکن، ہیچ گاہ نباید کرد   بلکہ ایں۔ کہ ایں کار بوجہ احسن نباید کرد
اگر بتوانم کہ ایں کار را سر انجام کنم   یقین است کہ بکنم خود مالک اللہ ادا خواہد کرد

(ملکہ وکتوریہ آنجہانی)

عزمِ صمیم

کاریکہ کنی اول عزمش دار   و عزم چوں کردی مکملش ہم آر

(فرنکلن)

خوش دلی

باش خوش دل۔ کہ خوشدلی خوشتر   رنج در راحت بہم نشد اکثر

(ریکسن)

مذہب چیست؟

چیست مذہب؟ نامۂ اعمالِ ما   ہست یک آئینہ از اقوالِ ما
راحتے ایامِ سختی۔ حافظِ آسودگی   دوستے در رنج آمد۔ ضامنِ اقبالِ ما

(لارڈ ایپری)

خیالات مرحوم سر نارائن چندا ورکر جج ہائیکورٹ بمبئی
بر حضرت مسیح علیہ السلام

بود ہندو مگر خیالش بین — کہ بر مسیح چساں کردہ یقین
گفت من ۔ او بدانم استاد — رہبر و کامل و نیک اہل مراد
مذہب ہنود را مکمل ساخت — آنچہ وید گفتہ این پرداخت
تصویرش از ین بجز نگاہ دارم — کارہایش مدام در نگاہ دارم
گرچہ من اصطباغ نگرفتم — چراکہ بر وید ہم یقین دارم
تعلیم مسیح مکمل و لاثانی است — در سیرت و عمل مرد یزدانی است
بر حق ہر چہ گفتہ بسی مرغوب است — من ہم گویم پیغمبر خوش اسلوب است

پولیٹیکل پوئیٹری

سوراجیہ مردو کانگریس برخاست — دیدی کہ غلط شدہ ہمہ اسباب است
علی برادر و گاندھی چو شدند اسیر — اتفاق ہندو و مسلم مثبے بود کہ لاوہ است

رسوم مشرق و مغرب

عروسی رسم در ایران کمتر شہرہ می یابد — مگر در ہند مثل ماہ چراغ شب ہمی تابد
بمغرب چوں روی بینی کہ لطف زندگی زاید — ہمہ بستر بستر بس گفتہ ہنی مونی ہمے آید

علامہ فیضی فیاضی - ملک الشعرائے دربار اکبری

ملک الشعرا دربار اکبری — مسلّم است علامہ فیضی

عالم سنسکرت و فاضل عربی — بے نظیر۔ بے بدل۔ عالی

تفسیر قرآن بعربی بے نقط — معجزہ گویم ز فیاضی

اکبر را اکبرے کردہ — در مقدمات بودہ او قاضی

برقؔ تا ابد بماند مشہور — مفسّر لاکلام در عربی

ورزشِ جسمانی

جسم را مضبوط خواہی ورزش و گردش بکن
جسم چوں بہتر شود۔ ہم روح را بہتر سخن

لاغر و کمزور نتواند بچیزے در رسید
سست ماندان را مجل۔ ایں دور کن کارِ کہن

سیگریٹ و حقہ را ترک باید کرد

حُقہ و سگریٹ صرفہ را معاون مے شوند
سینہ و ششش را زکارِ ہم معطل مے کنند

حقہ بازاں از عبادت بارہا غافل شدند
بیشتر از رفعِ حاجت بہرِ آتش مے روند

چیستان۔ تابہ آہنی

آں سیاہ فامے کہ مارا ناں دہد
ناں دادہ خوب دسترخواں نہد

گر نباشد چوب و آتش پیش او
تنگ و آشفتہ با مہماں رود

عید الضحیٰ

عیدِ اضحیٰ آمد و بہرِ سخاوت شو تیار
ایکہ قربانت شوم چیزے ز قربانی تیار

گوسفند و بز برائے خوردن باشد روا
گر گنی رجے بوذنا ئے تنا مشکل کُنا

دہ یتیماں را دعائے خیر بہر تو آورند
گر تو تنہا خوردی۔ توقع از خدا ہیچ دا

مرثیہ۔ در ماتم سید الشہدا حضرت امام حسین علیہ السلام

در ماتم حسینؑ دلم بے قرار است
آہے ز سینہ آمدہ صد شعلہ بار است

ظالم ندیدہ بود۔ کہ روزِ شمار است
کرد آنچہ کرد۔ سفلہ کینہ شعار است

آبِ فرات کوفیاں کردست بند ہنوز
آلِ نبی بر آمدہ از حالِ زار است

رحمے نہ کرد آں سیہ کار سکہ گو
گوئی کہ خوفِ حق ز دلش رو فرار است

وقتِ نماز آمدہ شمرِ لعیں بہ رزم
شاہِ شہید بہرِ وضو ہم تیار است

خنجر کشید و بر حلقِ گل تر رواں کرد
آں نورِ عینِ نبی۔ کہ گل صد بہار است

کشتند اہلِ بیت ہم صد کافراں بہ تیغ
صد حیف فوجِ اشقیا ہم بے شمار است

ببینیم بچگاں بہ تمنائے آب خفت
ظالم نداد آب۔ کہ ایں ننگ و عار است

بر لاشۂ حسین کہ غلطاں بخوں بود
از قدسیاں آمدہ۔ لشکر قطار است

گور و کفن کجا است ایں جا بر ستیز
ریگِ تپانِ کربلا چوں مثلِ نار است

درندگانِ دشت بہ آوازِ شور و شین
حسرت کناں ز دیدنِ ایں کار و بار است

اے ہائے ہائے بچۂ شبیرِ خدا بمرد
اے وائے وائے پیمبرِ نبی فرشِ خار است

الحق حسین نمرد مگر مرد بے حیا
تا مرگ بدش نوشتہ۔ ز پلیدئے کار است

اے برق در نوشتنِ مرثیہ دیر چیست
بہرِ صواب لفظ کہ گفتی ہزار است

غصه وانتقام ومعافی

غصه کردن شیوهٔ ابرار نیست — هر که غصه کرد خوش اطوار نیست

خشم آوردن جهالت پیشه است — عاقلان را این چنین آثار نیست

از درشتی پسر هم دشمن شود — سخت گیری پیشهٔ احرار نیست

تا توانی دور بگریزی ازین — ناخوشی از بهترین کردار نیست

در جواب رنج کردن رنج را — انتقامی را درین احضار نیست

گر به نقصانی رود بی مروتی — هم عداوت زین عمل تا دار نیست

در بدل آمد خدا بی صد هزار — هوشمندان را به این اقرار نیست

صبر باید کرد در تلخئ کار — خوبئ عادت بود او بار نیست

هوش دار ای مرد کامل از حسد — نسل انسان با تو از اغیار نیست

رحم کردن بر بنی نوع خود است — لطف حق است از اسرار نیست

عفو می باشد ز اخلاق نکو — نور خلق از بهترین انوار نیست

روح را صحت بود از کار نیک — زنده دل هشیار است بیمار نیست

بخششی باید ترا در جای رنج — شور و شر ز خوشترین افکار نیست

برتری باید ترا هر دل عزیز — در جهان برتر ازین رفتار نیست

فریادِ غنچه و گل از دستِ گلچیں (بحرِ طویل)

در موسمِ بہاراں - آید چو ابرِ باراں - وقتِ صبا رسیده - مایان بوده خنداں
آمد صدائے گلچیں - ایں تختہ ہائے خوش بیں - خواہد دلم کہ چینم - ایں غنچہ ہا فراواں

شبنم نثار برما - سبزه قطار ہرجا - آبِ رواں دویده - بوده ز شب ہراساں
کرده بہانگاہے - آمد ز سینہ آہے - ایں لطف ہا کہ دیدیم - برباد کرده ناداں

او کا ہے جفا شکار - رحمے بحالتِ زار - مارا خطا چه دیدی - آزاده در خیاباں
ایں نازکی ندیدی - بے درد آه کہ چیدی - چیزے ترا نباشد - گاہے ز پیشِ یزداں

تحسینِ حسن ورده - سکاربست ایں ثوابہ - قدرت ترا نگوید - ہشیار باش شیطاں
وقتِ شما آید - از دستِ تو چہ زاید - بیکار و شرمسارے - از ہیچکس بہ لرزاں

اے برق ایں صدائے - دارد بخود ادائے - کار ز دست رفته - فہمی ز رازِ پنہاں
لازم کنی تو عذرے - آمد ز تو چہ جورے - ایں دخترانِ گلشن - از دستِ تو بہ نالاں

رباعی

ایں آدمی در راهِ دنیا گر بیشے بانار بیں — توانگراں کنند آنچہ خواہند - حالتِ نادار بیں
تو کہ ہستی از زادِ سفر محروم بہشت دِ پا — خود کرده غلط - بے کا حالِ شامت کردار بیں

خود را فضیحت دیگراں را نصیحت

عجب رسمے است در دنیا ہمہ را پر ریا بینم
حیا داری شدہ عنقا جہان را بے وفا بینم

دروغ و کذب را ہر دم فروغے با بقا بینم
عدالت گم شدہ انصاف مایل بر جفا بینم

کسے را با کسے الفت نماندہ اندریں ایام
عناد و کینہ را با ہم مگر ہمسرِ خدا بینم

حقوقِ دیگراں را غصب کردن شیوہ ظاہر
بحقِ خویش ماندن فتنہ و شور و بلا بینم

نصیحت کو کند غیراں عمل از خود بدر کردہ
بخود غرضی فزو ماندہ مگر شاہ و گدا بینم

ز قول و فعلِ خود ہر یک بدی را زینتے دادہ
بہ نیت ہم پریشانی مگر مایاں روا بینم

خوشامد، خود نمائی ہر کسے اسلوبِ خود کردہ
ز عجز و انکساری گم شدہ اہلِ حیا بینم

برادر با برادر چپقلش کردہ ز فضلِ خود
ز الطاف و کرم رفتہ مخالف از عطا بینم

برائے نفعِ ذاتی ہر کسے جہد کند ہر لحظہ
برائے سودِ دگراں قلبِ خود پر از خطا بینم

توانی برق از پرہیز عصیاں تو شفا یابی
غلط تشخیص ے کردہ مرض لا دوا بینم

عید الفطر

بعد رمضان عید فطرہ یادوار ؛ بخششے باید ثمر از برجال زار
تا توانی بندہ را آزاد کن ؛ سیر خوردن صرف باید ہیچ کار

رباعی

چوں فلک ماندہ گاہے برقرار ؛ فکر کن بر انقلاب روزگار
در قیامے نیست ایں اقبال و جاہ ؛ شد بہ آخر بادشاہ خدمتگزار

در تعریفِ بابا گورو نانک دیو صاحب فقیرِ کاملِ پنجاب

عہد بابر بود در پنجاب ما — بر ادو رسم جاہلی در انتہا

یک فقیرِ کامل و اہلِ صفا — نام نانک گفتہ از اہلِ حیا

او صدائے کوس بر توحید زد — آگہی دادہ بسے از نیک و بد

شرک و عصیاں را فنائے ساختہ — اسپِ فکرش بر گگن ہا تاختہ

معرفت را خوب او تشریح کرد — در حقیقت ہم بسے توضیح کرد

گر کنالش را بجوانی ہوشیار — در عمل باشی ہمیشہ کوشیار

جز خدائے پاک ذکرے او نکرد — من ہمے گویم کہ بودہ نیک مرد

او عقیدت داشت از بابا فرید — در زمانِ خویش بس بودہ وحید

بھائی مردانہ و بالا بھگت را — تخمِ وحدت خوب در پنجاب کاشت

چونکہ وحدت را نوائے ساختہ — بندہ در توصیفِ او پرداختہ

برق بابا را بدانم خوب تر — بودہ ممتاز سے بسے اہلِ فقر

روز [illegible] جمعہ ۹

روز جمعہ آمدہ است بس بعید

یاد داری خوب ایام [illegible] و جید

طالبی کن در عمل ما سعی بجان

معتبر باشد بود بی نا سخن

روز [illegible] بس لیس ناشتا

[illegible] مضطر جاه [illegible] ۱۹۰۶

خیر خواہ اللہ ز قرآن و نماز

تا صف [illegible] نور را زو نیاز

ظاهر و باطن یکسان باید داشت

صورت و سیرت بیکسان بایدت — ظاهر و باطن برابر بایدت

تا نگوید کس که این مکار است — نیتش بد است و ظاهر آراست

ظاهر حالت بود گر خوبتر — اندرونت باید از آن بیشتر

تا شود در خلق و دنیا اعتبار — قول و فعلت باید بر یک قرار

هر کسی را خوبتر عزت بدار — هر کسے تا حرمتت داند هزار

گفته دانایان دولت مضبوط را — بعد از آن حالت بود خود استوار

عقلمندی بایدت انصاف کن — رائے خود را پخته کن در هر سخن

آنکه در روئیت نماید دوستی — در قفا کندیده باید پوستی

لهدمے باید ترا از صحبتش — احتیاطے بایدت از نکبتش

باطنت باید به نیکی پائیدار — ظاهرت باشد مثال خاکسار

خاکساران جهان مقبول اند — از رضا بیگشته خود مجهول اند

تا توانی دور باشی از ریا — نیک دانند تا ترا اهل صفا

الغرض در غیبت و هم ظاهری — به ترا باشد به خلقت برتری

برق مے دانم دلم لرزور است — در غلط رفتن بسیے بے طور است

رباعی

آهسته برو که جوف با منزل برسی — تو تیز تری از آن خسته ای و دوماندی

دهروان که بخرام رفتند برسید — اشهب فکر را تو نه بهوش راندی

در مدح سلطنتِ برطانیہ بہ ہندوستان

در زمانِ ملکہ وکٹوریہ پیدا شدم — آنکہ بودہ از سلاطینِ زمن بس کامگار
ہند را دیدم بہ آرام و امن در عہدِ او — ہیچ فتنہ ہم نہ بودہ بر جہانے آشکار
ہر یکے مذہب و ملت را محافظ بودہ است — شیر و بز یک جائے کردہ بود او فرماں گذار
بعد ازاں ایڈورڈِ ہفتم پادشاہ ما شدہ — نیک کام و نیک نام و خوش عمل او تا مدار
جارج پنجم ہنوز ہستند بر ما حکمراں — صاحبِ شوکت مجسم رحم و ہم عالی وقار
عدل و انصافش بدیدم شہرۂ آفاق است — عاجزاں را دستگیر و سرکشاں را رعب دار
یا الٰہی تا ابد باشد سلامت خاندان — ایں دعائے مے کنم ایں سلطنت باشد قرار
برق آرامے کہ دیدم شکر را آرم بجا — ایں کتابے را نوشتہ مے ہم یک یادگار

پادشاہِ وقت را عزت کنم — ایں روا گشتہ بہ حکم کردگار
آنکہ از دشمن نگاہ دارد مرا — آنکہ در کسبِ ہنر کردہ بکار
آنکہ آزادیِ مذہب دادہ است — آنکہ آرامے مرا بخشد ہزار
زیر دستاں را پناہے مے شود — ہر یکے را رنج و راحت بے شمار
گر نبودے پادشاہ اندر جہاں — امن و آرامے نماندے برقرار
برق گر خواہی مراتب را نگاہ — پادشاہاں را ز حرمت پا بدار

آبادی و بربادی دنیا بچه سبب است؟

چون شود خالق ذوالشان راضی و خوشنود یار — می‌شود آباد دنیا نور می‌بارد هزار

ابر و باران می‌شود آباد خلقت زین بهین — هر طرف سبزه و آب می‌نماید صد بهار

غله و اجناس پیدا می‌شود از کثرتی — کس نمی‌خواهد خورد آسودگی باشد نثار

اسپ و گاوی در نظر آید به خوشحالی مدام — گوسفندان و بزی در رمه می‌باشد قرار

تندرستی هر طرف آید نظر در جسم‌ها — راحت و آرام بر انسان و حیوان شد نثار

شکر نعمت‌ها گذارد هر که دارد عقل و هوش — نعمت و انعام افزون را بیحد آید شمار

از گناهان هیچ آثاری نباشد بر زمین — رحمت حق می‌شود از هر طرف افراط بار

چون گناهان را بود کثرت به بینی زحمتی — خلق می‌باشد پریشان بسته می‌آید زکار

قحط و افلاس و وبا گردد بگردش بارها — ابر و باران را جدا می‌شود از کردگار

آب و سبزه را نه بینی در کوهستان منظری — حالت میدان می‌باشد به آتش چون گذار

روزی انسان و حیوان تنگ می‌آید نظر — کثرت آب کند برباد صدها کشت زار

عبرتی گیری اگر از عقل خود کاری کنی — اهل دانش گفته‌اند غافل نه باشد هوشیار

در عمل‌های نکو مضبوط می‌باید شدن — تا به دنیا ماندنت آرام باشد برقرار

برحق اگر راضی خدا داری نباشد هیچ فکر — این ترا لازم که باشی عابد و پرهیزگار

قصیده در مدح سابق ولیعهد کابل

این نظم در سن نوزده صد و شش عیسوی در راولپندی پیش سردار عنایت الله خان صاحب خوانده شده بود۔ وقتیکه مصنف کتاب هذا در اسلامیه هائی سکول مدرس اول پارسی بود۔ یک هزار روپیه کلدار سکول مذکور را با صد آفرین و تحسین انعام حاصل شد۔

ای ولیعهدِ جوان بخت چه احسان کردی
رونقِ مکتب را زیبِ گلستان کردی

این سفر باد مبارک به همه همراهان
دولتِ انگلیس و افغان یکجان کردی

والیسرای هند که مشکورِ عنایات تو است
با چنین عمرِ ملاقات چه خندان کردی

روسِ بی‌هوش چنان بی و نوا بینه وارد
چون تو مضبوط فراه، بلخ و بدخشان کردی

دولتِ انگلیس ترا قوتِ بازو داند
با چنین عقلِ خداداد که حیران کردی

اهلِ اسلام همه بهرِ تو صفتی بدعا
ده باب شرفِ قبولی که تو شادان کردی

کودکان بهرِ سلام آمده پیشت شاها
لطف کن لطف چه انگشت بدندان کردی

یادِ معمور خزائن که بفضلِ یزدان
شاد و محظوظ و مسرور تو طفلان کردی

فضلِ حق شاملِ دولت به ابد نیکو باد
نامِ خود همچو سلاطین تو تابان کردی

برقِ قربان شود بر تو امیرِ ذی جاه
کارهائیکه کنی هنر و شایان کردی

طاعون در پنجاب

دورهٔ طاعون ها دیدیم بسے | شد پریشان عالمے با ہر کسے
زندگانے مردمان بگذاشتند | بہر سفر آوارگی بر داشتند
گشته ویران جملهٔ بازارها | سرد شد کار تجارت دارها
کشت پخته ہم چنان بیکار رفت | کس ندیده آنکه او نادار رفت
ہر دہے ویران کرده ای وسیع | لعنت ذلت از عمل ہائے شنیع
اے برادر خوب خود را پاک دار | در عبادت خاطرت را در گذار
تا شود اندوه وغم ها بر کنار | لطف خالق نزد وتر آید بکار
در عبادت برق کن آسایشے | در امن باشی و یا آسایشے

عزل خلافت عثمانیه

غلطیے ترکان به بیں عزل خلافت ساختند | شهرت خود را به یک بازی بجمله باختند
بے گناه وبے خطا معزول شد عبد المجید | اہل واطفالش شده آواره از جور مزید
از کمال مصطفیٰ مغموم اہل انقره شد | حشمت عثمانیه فی الحال گشته خاک راه
در ہم و بر ہم شده شیرازهٔ اسلام است | مجلس قومی بگو فی بحث تو بدنام است
ہر کسے بہر خلافت شورشے انداخته | بے سبب خود را خلیفه کرده سر افراخته
حکم الله ونبی آرند اسلامی بجا | تا نباشد امن عالم این چنین خورده خطا
برق باید مسلمان را مجلس خود ساختن | انتخاب نیک از طرز ہمین انداختن

قصیدہ بر تخت نشینی جناب نواب صاحب بہاولپور عالی القابہ

از جلوس شاہزادہ شد آن زینت عباسیان　　باز آمد رونقی خوش در گلستان جہان

غنچۂ اقبال تو در صورت گل آمدہ　　رو نما شد بلبلان صدہا بہ آیت نغمہ خوان

من یکے از خطۂ پنجاب مسرورم بسے　　تاجدارے صاحب اسلام شد با عز و شان

صبح صادق با بہاول گویا گشتہ آشکار　　رحمت حق بے حد و برکت ترا از لا مکان

عدل و فضل تو کند تسخیر دلہا بے شمار　　شد رعایا پر ز بہجت با دل خندہ کنان

ایکہ دیدی روضۂ نبوی بچشم پاک او　　حاجتے عالی مناصب ہم شدی آگندہ وان

ایکہ چشم مکرمت وا از دہا و لیثر ز تو　　عامیان را رحم بخشش و خاصگان را مہربان

ایکہ از الطاف تو دلہا طلبگاران بسے　　رشک خواہد خورد از عدلت بگر نوشیروان

در سخاوت گوئے بردی از مثالات خوبت　　حاتم طائی برآمد از عطا مانت کہاں

ما دعا ہا میکنیم عمرت بود تا روز حشر　　نام نور روشن شود بر صفحۂ ہستی بیگمان

والی سر آمد برائے تہنیت از فضل رب　　این کلاہ گوشہ ات بر زر شدہ از آسمان

سایہ گستر بر سرت انوار رحمت بارہا　　جملہ برکات از پیغمبر آخر زمان

آل و اصحاب پیمبر دستگیرت مے شوند　　چون شوی بر تخت دولت از ہنر جلوہ کنان

از مصائب دور باشی فضل حق ہمراہ تو　　جاہ و حشمت برقرارت تا بماند این جہان

برق از دوری فتادہ گو کہ از دربار تو　　غم نہ پرورے کند از دور لطف بیکران